Orpana

Tampereen seudun sukututkimusseuran jäsenlehti no 1/2021

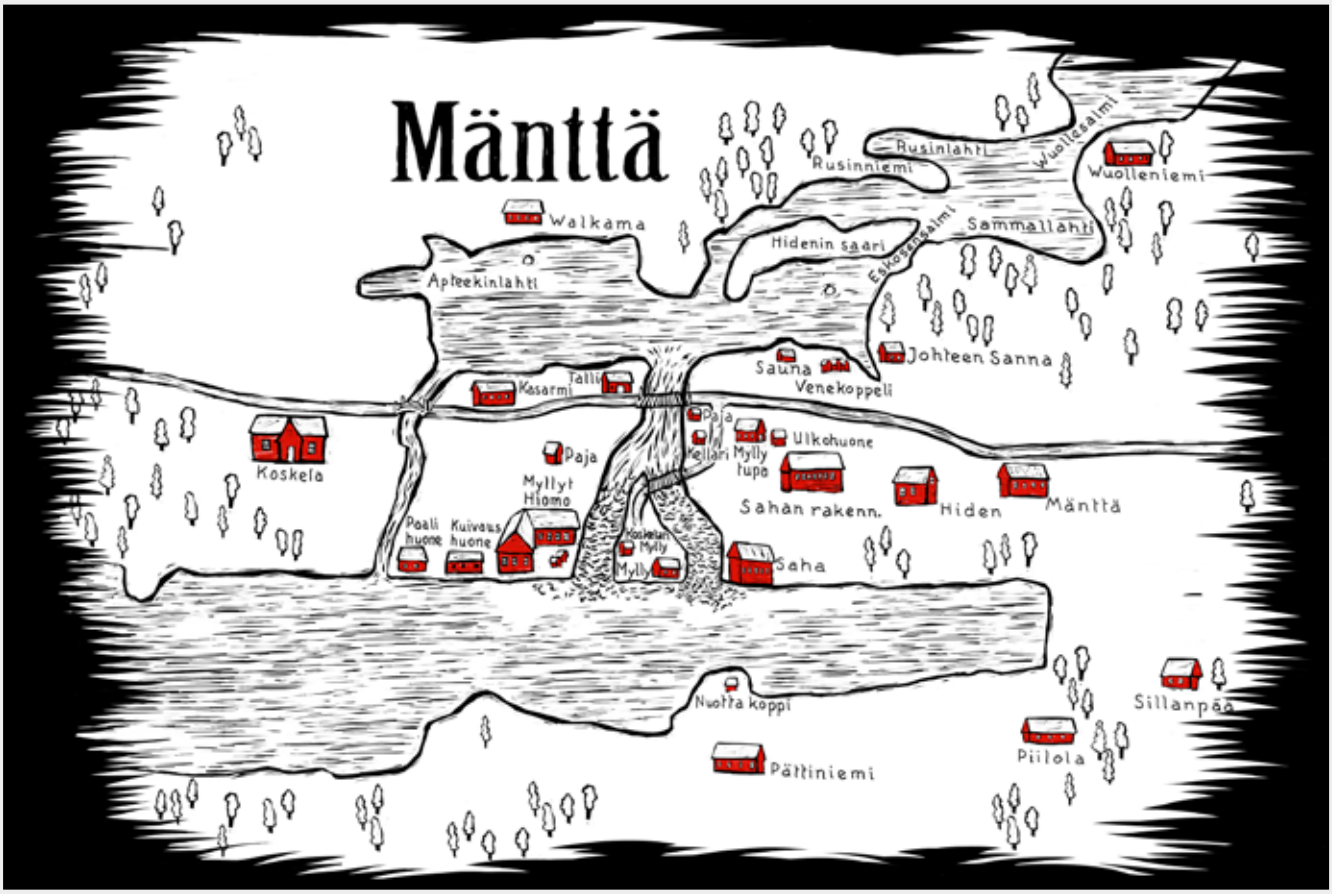

Mäntänkoski ja ympäristö 1860-luvulla

Tampereen seudun sukututkimusseura ry

Tampereen seudun sukututkimusseura

Hallitus (*) ja toimihenkilöt

Puheenjohtaja	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Varapuheenjohtaja ja ohjelma-asiat	Tiina Miettinen*, tiina.miettinen@tamsuku.fi
PR-henkilö	Raija Kannisto, p. 040 757610, raija.kannisto@tamsuku.fi
Talousvastaava	Marja-Leena Viilo*, marja-leena.viilo@tamsuku.fi
Webmaster ja jäsenasiat	Heikki Nurmi*, p. 044 016 0652, heikki.nurmi@tamsuku.fi
Retket	Tuija Soini, p. 050 534 3882, tuija.soini@tamsuku.fi
Postitustehtävät	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Kirjastonhoitaja	Marja-Leena Kuusi, katso tiedote kirjastosta: www.tamsuku.fi
Julkaisujen ja muun materiaalin tilaukset	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Seuran postiosoite	Tampereen seudun sukututkimusseura ry Mustoontie 174, 36120 Suinula
Seuran sähköpostiosoitteet	Hallituksen jäsenten ja toimihenkilöiden sähköpostiosoitteet ovat muotoa etunimi.sukunimi@tamsuku.fi
Seuran www-osoite	www.tamsuku.fi
Seuran tiliyhteys	FI03 1146 3007 2090 98

Orpana	Jäsenlehti
Toimittaja	Markku Uusitalo*, p. 050 310 9970, markku.uusitalo@tamsuku.fi
Taitto	Markku Uusitalo*, p. 050 310 9970, markku.uusitalo@tamsuku.fi
Painatus	Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä
Numero	1/2021, julkaisupäivä 1.1.2021, nro 93 vuodesta 1979
ISSN	0359-128X
Etusivu	Gösta Serlachiuksen taidesäätiö, Serlachius-museot, kuva-arkisto, piirtäjä Tarja Väätänen
Ilmestyminen	Kaksi numeroa vuodessa. Syyskuussa 2021 ilmestyvään lehteen tarkoitettu aineisto pitää olla toimituksessa heinäkuussa 2021.
Vastuu sisällöstä	Orpanan kirjoittajat vastaavat tekstiensä sisällöstä ja kuvien käyttöluvista.

Puheenjohtaja

Tampereen kadonnutta historiaa – Ronganoja ja Junovuori

Sukututkimuksessa löydetään unohdettuja ja ennestään tuntemattomia sukulaisia sekä tietoja heidän elämästään. Samalla törmätään silloin tällöin paikkoihin, joiden nimi on muuttunut tai jotka ovat kokonaan hävinneet. Varsinkin kaupungeista on rakennustöiden vuoksi hävinnyt monia paikkoja, taloja, pienempiä vesistöjä, mäkiä ja kallioita.

Vanhoissa kartoissa Tammerkoskeen laskee Koskipuistossa idästä päin **Ronganoja**. Se sai alkunsa Kaupin metsistä, virtasi Litukan läpi ja sitten Saukonmäen eteläpuolelta kohti Tammelaa, jossa se kääntyi etelään päin ja mutkitteli nykyisen Rongankadun paikkeilla kohti Tammerkoskea. Aiemmin Ronganojan reunamilla oli **Erkkilän** ja **Siukolan** talojen niittyjä ja peltoja ja myös kauempana **Litukan** talon viljelysmaita. Kosken itäpuolinen alue liitettiin kaupunkiin vasta vuonna 1877. Ronganoja siirrettiin putkeen nykyisen Rongankadun alle vuonna 1892. 1800-luvun puolivälissä ja sen jälkeen Tampereelle perustettiin uusia tehtaita ja väkeä tuli maaseudulta runsaasti. Tammerkosken itäpuoli oli vielä kaupungin ulkopuolella, ja Hatanpään kartano alkoi vuokrata sieltä maita ”numerotorppareille”. Alueelle syntyi sekalainen yhdyskunta kaikenkarvaisia tönöjä. Alueen sanottiin olevan ”korttiveijareiden rytöpesä”, mutta siellä asui myös köyhempää työläisväkeä - useimmissa rakennuksissa oli vuokralaisten lisäksi lukuisia alivuokralaisia.

Alueen tunnelmia on kuvannut **Viljo Kajava** kuulussa runossaan, jonka alku kuluu näin: ”Ronganojan kortteli on yöllä pimeä, siellä miehet hoilaavat, ne hoilaavat, ja kuu on yllä korttelin kuin veitsi himmeä”. Tämä on osa runoa ”Surullinen laulu Ronganojan Sallista” ja koko arkkiveisu on Kajavan kokoelmassa ”Tampereen runot” (1966).

Nykyisin Ronganojasta on enää nähtävissä putken pää Tammerkosken rannassa, pieni lampi hotelli Tammerin vieressä ja pätkä Ronganojan vanhaa uomaa Litukan rivitalojen eteläpuolella olevassa puistossa. Myös **Sorsalampi** liittyy Ronganojaan, lampi syntyi Ronganojan tulvimisen seurauksena pienen lähteen paikalle 1900-luvun alussa. Sitä ympäröivällä nurmella oli Pellavatehtaan valkaisuketo, **Pleikiniitty**, joka oli kankaiden ja lankojen kuivatuspaikka. Niityn mukaan lampeakin nimitettiin aluksi **Pleikilammeksi**.

Muita Tampereen keskustasta hävinneitä maastokohteita ovat muun muassa **Mustalahden suo** ja **Junovuori** eli **Valkiakallio**, joka oli Näsilinnankadun ja Kauppakadun kulmatontilla vielä 1800-luvun lopussa sijainnut noin 10 metriä korkea jyrkkä kallio. Kalliolle tehtiin 1800-luvun alkupuolella portaat, ja siitä muodostui kaupunkilaisten eräänlainen ajanviettopaikka. Kalliolla oli ehkä aiemmin poltettu merkkitulia tai helavalkeita eli toukovalkeita pahojen henkien pois ajamiseksi.

Jorma Lappalainen

Kangasalan Leivistä vai Sääksmäen Uskilasta?

Aarno Raittila

Paikallishistoriaa käsittelevissä kirjoituksissa on vuosikymmenien ajan pohdittu Mäntän kaupungille nimensä antaneen suvun alkuperää. Kysymys on jäänyt ratkaisematta ja vaikuttaa siltä, että viralliseen historiakirjoitukseen jäänyt olettama on aikanaan perusteltu varsin kevyin perustein, vaikka vahvoja argumenttejä toisenlaiseenkin lopputulokseen on tuotu esiin.

Viimeksi v. 1993 Pentti Kalliovalkama esitti Tampereen seudun sukututkimusseuran jäsenlehdessä yleisluonteisen kysymyksen; miten sukututkimusta on hyödynnetty tai voisi hyödyntää yleisessä historiantutkimuksessa. Hän käytti esimerkkinä Keuruulla sijaitsevan Mäntän talon ja suvun alkuperää koskevaa yleistä historiakirjoitusta. [13]

”...hyödynnetäänkö sukututkimusta riittävästi yleisessä historiantutkimuksessa? Kysymys havainnollistuu, kun tarkastellaan Mäntän kaupungille nimen antaneen Mäntän talon historiatietojen nykyvaihetta.”

Tätä kysymystä voi lähestyä uudelleen näin lähes 30 vuoden jälkeen, sillä Mäntän talon alkujuurista on historiakirjoissa [1] [2] tulkintoja ja joitakin ristiriitaisuuksia, joita uudempi tutkimus ja paikallishistoriakaan ei ole poistanut. Yleisessä historiankirjoituksessa viitataan edelleen Viljo Nissilän Vanhan Ruoveden Historiassa v. 1960 esittämään ja todennäköisempänä pitämään olettamaan, jossa suku olisi lähtöisin Kangasalan Leivin kylästä, joka tunnetaan myös nimellä Leipi.[1]

Kalliovalkama oli havainnut, että sukututkimus on tuonut Mäntän talon alkuperää koskevaan kysymykseen runsaasti uutta tietoa. Sukututkija ja tietokirjailija Matti J. Kankaanpää on tutkimustyössään saanut perehtyä laajasti suvun historiaan ja sivuaa sitä monissa kirjoissaan. Erityisesti Vaissin sukua käsittelevässä kirjassaan hän tuo esiin lukuisia vasta-argumenttejä Väinö Nissilän alkuperäolettamalle ja asettuu tämän hylkäämän vaihtoehdon puolelle. Myös Juho Laesvuori on tutkinut tämän talon historiaa mm. orivetisen papintyttären Maria Sundströmin jälkeläisiä kartoittaessaan. On selvinnyt, että myös Sääksmäen Tyrvännössä (e. Kulsialassa) Uskelan kylässä on aikanaan ollut Mäntän tila, joka sittemmin hävisi [5]. Tämän lisäksi suvussa perimätietona on kulkenut tarina, jonka mukaan suvun esi-isät ovat kotoisin Sääksmäeltä. Pentti Kalliovalkama toteaakin lopuksi, että uusin historiankirjoitus ohittaa Mäntän nimikysymyksen. [13]

Kirjoituksessaan Kalliovalkama asetti kysymyksensä seuraavasti:

”Ammattimaisen historiantutkimuksen rinnalle on nopeassa tahdissa kehittynyt sukututkijoiden verkosto, jossa taito ja historian yleistuntemus koko ajan paranee. Sitä paitsi monella sukuhistorian kirjoittajalla on nykyisin takanaan vankka historian koulutus. Monessa tapauksessa sukututkimus pääsee tuloksissaan huomattavan pitkälle, sillä omien esivanhempien etsinnässä ja heidän elämänolojensa tutkinnassa on sitä ylimääräistä intoa, joka vie, jos ei läpi harmaan kiven, niin kuitenkin monienkin mutkien kautta kiven taakse, jonne ei muutoin tietä löydettäisi ehkä lainkaan. Mutta hyödynnetäänkö sukututkimusta riittävästi yleisessä historiantutkimuksessa? Kysymys havainnollistuu, kun tarkastel-

laan Mäntän kaupungille nimen antaneen Mäntän talon alkuperätietojen nykyvaihetta.”

Hän kysyy ”Ovatko Mäntän talon perustajan sukujuuret Kangasalan Leivin kylässä?”, kuten Vanhan Ruoveden Historiassa on pidetty todennäköisimpänä vaihtoehtona.

Mäntän talo ensimmäinen isäntä Keurukoskella

Maakirjassa mainitaan Kuoreveden ja Keurusselän välisellä kannaksella, Keurukosken rannalla sijainnut talo, joka antoi myöhemmin nimensä Mäntän kaupungille. Vanhoissa kartoissa paikka löytyy nimellä Keuruuntaival. Suvun ensimmäinen maakirjoissa mainittu isäntä on eräkalastajan poika Tuomas Niilonpoika. Tuomas Niilonpoika oli Mäntsän talonhaltijana vv. 1572–1612. Tiedämme myös, että hän oli lautamiehenä Ruoveden rovastinkäräjillä v. 1574 ja puumerkin vuodelta 1578. Ruoveden käräjillä 3.2.1601 hänet määrättiin yhdeksi katselmusmiehistä, joiden piti tutkia Melasen ja Huopioniemen Hongon ulkosarkojen rajoja.

Suvun alkuperäkeskustelussa johtopäätökset liittyvät käräjiin, jotka pidettiin Kangasalalla 25.3.1570 Leivin kylässä. Käräjillä tuomittiin Tuomas Niilonpoika (Mentzä) Keurukoskelta sakkoon, sillä hän oli riitautunut Paavo Lahden kanssa ja aiheuttanut tälle verta vuotavan päähaavan.

Pentti Kalliovalkama kirjoittaa:

”Vuonna 1960 ilmestyneessä Vanhan Ruoveden Historia I:n liiteosassa Viljo Nissilä on kirjoittanut Mäntän nimestä lähtökohtanaan Mäntän talon perustaja Tuomas Niilonpoika Mäntsä (1570–1618), joka esiintyi 12.1.1570 Kangasalan käräjillä. Keurukoski kuului aikanaan erämaanautintojen perusteella Hämeeseen ja Sääksmäen kihlakunnan Sääksmäen pitäjään. Tällä perusteella Tuomas Niilonpojan todennäköinen käräjäpaikka olisi pitänyt olla Sääksmäen kihlakunnassa. Kun Tuomas kuitenkin oli Kangasalan käräjillä Ylä-Satakunnassa, Nissilä päätteli Tuomaan kotipaikaksi Kangasalan Leivin kylän”. [13]

”Vanhan Ruoveden Historia 1:2 vuodelta 1990 sekään ei paljon valaise Mäntän nimikysymystä. Kirjan keskeisenä tavoitteena näyttää olleen seutukunnan talojen haltijaluetteloiden laatiminen. Tehtävän on suorittanut Matti J. Kankaanpää. Pitäjännimiä koskeva luku on sellaisenaan otettu teoksen vuonna 1960 julkaistusta alkuperäisestä laitoksesta. Niinpä Mäntän nimeä koskevassa artikkelissa (s. 301) kerrotaan Mäntän talon ensimmäisen isännän Tuomas Niilonpojan olleen kotoisin Kangasalan Leivinkylän Mänttälästä, mutta talon haltijaluettelon (s. 93) viitteessä Tuomas Niilonpojan kotipaikaksi mainitaan Tyrvännön Uskilankylän Mänttä (s.261). Vanhan selityksen rinnalle syntynyt uusi selitys on niin piilossa, ettei tavallinen lukija sitä löydä.” [13]

Mäntän alkuperää koskevassa em. artikkelissa oli siis sivuutettu Matti J. Kankaanpään johtopäätös, jonka mukaan asukkaat Mänttään ovat tulleet Tyrvännön pitäjän Uskelan kylästä. Kankaanpään esittämä arvio ja perustelut on julkaistu vuonna 1989 julkaistussa kirjassa ’Vaissin suku. [6].

Tämä kysymys on tarpeen nostaa jälleen esiin ja koota yhteen kaikki suvun historiaan liittyvät tiedot.

Asumattomien erämaiden aikakausi päättyy 1500-luvun puolivälissä

Ennen 1500-lukua vallinneella keskiajalla, vakituinen asuminen Suomessa oli vallannut seudut, jotka sijaitsivat Kokemäenjoen vesistön eteläisimpien vesireittien varrella. Näin mm. Pyhäjär-

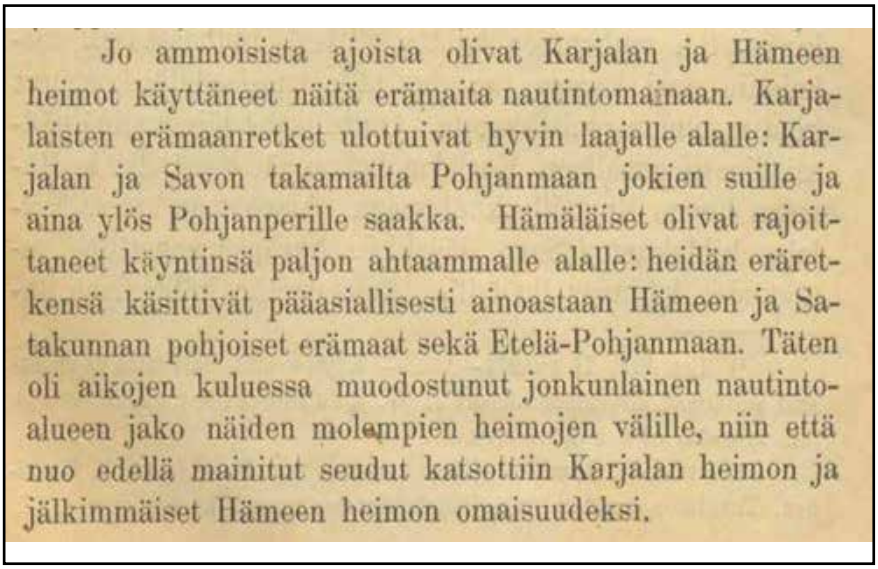

Jo ammoisista ajoista olivat Karjalan ja Hämeen heimot käyttäneet näitä erämaita nautintomainaan. Karjalaisten erämaanretket ulottuivat hyvin laajalle alalle: Karjalan ja Savon takamailta Pohjanmaan jokien suille ja aina ylös Pohjanperille saakka. Hämäläiset olivat rajoittaneet käyntinsä paljon ahtaammalle alalle: heidän eräretkensä käsittivät pääasiallisesti ainoastaan Hämeen ja Satakunnan pohjoiset erämaat sekä Etelä-Pohjanmaan. Täten oli aikojen kuluessa muodostunut jonkunlainen nautinto-alueen jako näiden molempien heimojen välille, niin että nuo edellä mainitut seudut katsottiin Karjalan heimon ja jälkimmäiset Hämeen heimon omaisuudeksi.

J.Jalkanen 1892, väitöskirja
Pohjois-Hämeen Erämaat, Asutus ja Olot

ven ja Vanajaveden seudut olivat pysyvästi asutettuja. Pohjoisempana Ruoveden ja Keuruun erämaissa sijaitsi metsästystä ja kalastusta varten rakennettuja eräsijoja, joissa voitiin asua pitkiäkin aikoja.

Sopiville paikoille oli syntynyt kyläasutusta ja asutuksen laajetessa viljelyyn käytettävissä olleet alueet sopivan maan puuttuessa eivät voineet muodostua kovin suuriksi. Eränkäynnistä oli siten tullut tärkeä lisä elannon hankkimiseen. Talot valloittivat käyttöönsä erämaita, jotka sijaitsivat asumattomissa Hämeen ja Satakunnan pohjoisosissa. Talojen erämaat sijaitsivat kymmenien kilometrien päässä itse talon talouskeskuksesta useimmat vesistön varrella. Jotkut erämaat sijaitsivat vieläkin kauempana, yli 100 km:n päässä. Erämailla harjoitettiin turkiseläinten metsästystä ja kalastusta. Turkiseläinten saalismäärän vähitellen ehtyessä kalas-tuksella säilyi erätaloudessa merkittävä asema 1560-luvulle saakka.

Hämäläisten ja satakuntalaisten talonpoikien eränkäyntialueilla erityisesti 1500-luvun alkupuolella alkoi syntyä levottomuuksia. Alueen vanhin, eräkautinen nimitys on Pirkkalanpohja [11], koska Suur-Pirkkalan erämaat sijaitsivat siellä. Savolaiset talonpojat etsivät jatkuvasti uusia asutusalueita tullen ilmeisesti Ähtärin suunnasta saattaen perinteiset hämäläisten nautintoalueet vaaraan.

Savolaiset olivat kehittäneet taidon kasketa kuusimetsiä seuduilla, joilla peltovilja ei menestynyt hyvin. Menetelmä edellytti laajojen metsäalueiden käyttämistä, joista Savossa oli tullut pulaa. Tällaisia asumattomia alueita oli nähtävissä savolaisten asuinalueilta katsoen pohjoisessa, luoteessa ja lännessä. Ruoveden ja Keuruun erämaat tarjosivat savolaisille koskemattomia alueita kaskiviljelylle. Savolaiset eivät viljelleet kaskipeltoa uudelleen, kun taas hämäläiset käyttivät kaksivuoroista viljelyä, jossa toinen vuosi pelto pidettiin kesantona.[1]

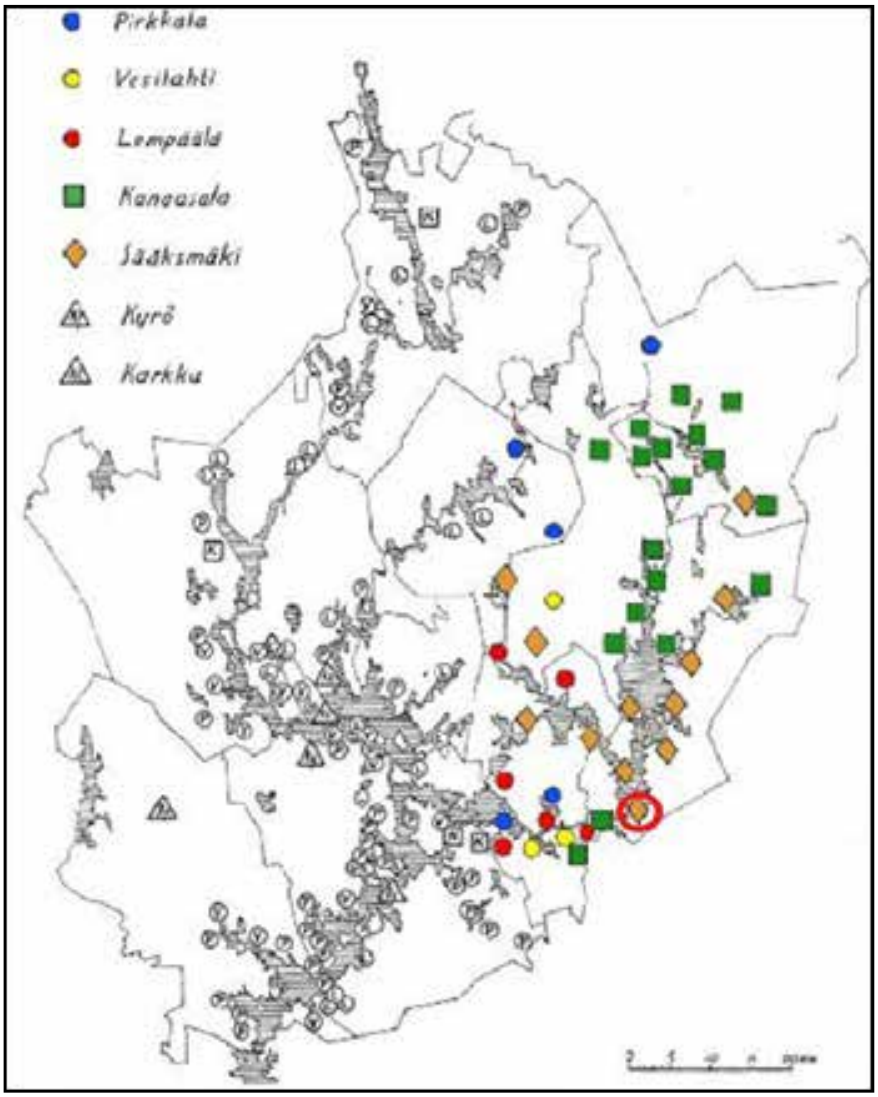

J.Jalkanen 1892, väitöskirja
Eränkäyntialueet, Keurukoski rengastetut

Rajankäynneistä valitettiin, nautintaoikeuksista riideltiin ja kahakoitiin. Myös kuningas Kustaa Vaasa puuttui riitelyyn ja määräsi asiat tutkittavaksi ja oikeuden ratkaistavaksi. Kuningas käynnisti myös ilmeisesti savolaisten kannustamana koko maata koskevan erämaaoikeuksien peruuttamisen kruunulle uudisasutuksen käynnistämiseksi. Tämä määräys koski asumattomia erämaita. Edelliset omistajat menettivät korvauksetta erämaansa, myös ne erämaakappaleet, jotka tunnettiin jo 1400-luvulla ja perustuivat ylimuistoiseen nautintoon. Ilmeisesti 1551 ensimmäiset savolaiset olivat jo asuttaneet Hämeen takamaita. Hämäläiset eivät kuitenkaan suosiolla luopuneet esi-isiensä perinnöstä ja kävivät 1551 miesjoukolla uudisasutuksen kimppuun polttaen ja surmaten

ne, jotka eivät päässeet pakoon. Hämäläiset joutuivat kuitenkin vähitellen taipumaan kuninkaan tahtoon. Tähän vaikutti mm. se, että entiset eräomistajat saivat etuoikeuden ryhtyä viljelemään niitä kappaleita, jotka olivat sopivia viljelyyn. Hämäläiset saivat myös luvan käyttää sellaisia erämaakappaleita, jotka eivät soveltuneet viljelyyn. Niinpä esim. Sääksmäen kihlakunnan erämailla oli vielä v. 1554 kaikkiaan 101 kalastajaa, kunnes Rautalammin kesäkäräjillä 1564 hämäläisten eräkalastus kiellettiin kokonaan. [1],[4].

Sääksmäen kihlakunnan pohjoisosassa kihlakuntien ja hallintopitäjien rajat noudattivat ylimuistoisia kotikylien nautintoalueita ja lomittuivat vastaavasti vähemmän selvärajaisina, esimerkkinä Kangasalan, Pälkäneen ja Kulsialan hallintopitäjien rajat Längelmäen seutukunnalla.

Ohessa ote luettelosta [4], johon K.J. Jalkanen on pyrkinyt eri lähteiden perusteella arvioimaan eri erämaakappaleiden vastuullista asemaa pitäjittäin. Keurukoski, nykyisin nimeltään Mäntänkoski, sijaitsee Väärinkeuruulla, joka mainitaan kuuluneen Sääksmäen erämaa-alueisiin. Tämä johdantona laajempaan argumentointiin Keurukosken Mäntän talon alkuperästä.

Leivin kylä Kangasalla?

Kangasalan hallintopitäjä ja siitä 1600-luvun puolivälin jälkeen eronnut Oriveden hallintopitäjä, kuuluivat vuoteen 1785 saakka Ylä-Satakunnan tuomiokuntaan. Suur-Oriveden alue käsitti Längelmäen, Kuoreveden, Eräjärven, Juupajoen ja Oriveden pitäjät [8]. Tämä näkyy myös vanhoissa karttapiirroksissa, jotka kuvaavat hallintopitäjien rajoja. Kihlakuntien raja on kulkenut 1500-luvun lopussa aivan Keurukosken kohdalla. Läheinen Vilppula on Ylä-Satakunnan puolella ja Keuruuntaival sijaitsee Hämeen puolella [10] ja kuuluu Kulsialan hallintopitäjään.

Leivin kylä on Kangasalan kylistä suurimpia. Vuonna 1541 kylässä oli 15 taloa. Näistä yhdeksän liitettiin Liuksialan kartanoon vuonna 1556 aikana, jolloin kartano läänitettiin Kaarina Maununtyttärelle. Yksi Leivin taloista oli Mänttälä, jota isännöi 1540–1585 Kangasalan nimismies Heikki Mäntsä ja 1586–1606 hänen poikansa Mikko Heikinpoika. Tästä Leivin Mäntsän suvusta ei ole keskiaikaisia tietoja eikä suvusta tunneta muita jäseniä 1500-luvulta. Verotiedoissa 1540 Heikki Mäntsältä löytyy yksi hevonen, muuta karjaa ei ole. Mänttälän talon eränkäynnistä ei löydy mitään viitteitä ja erityisesti pitänee korostaa, että Heikki lunasti vuonna 1556 kuninkaankartanoon suoritettavat päivätyöt ”haukien sijaan” rahalla. Nimismiehenä olles-saan vv. 1565–1571 Heikki oli vapautettu voiverosta. Heikki Mäntsä toimi lautamiehenä 1551–1564 ainakin 19 kertaa ja esiintyi myös Kangasalan edustajana etsikkokäräjien lautakunnassa 15.7.1564 Pirkkalassa. [9]

Ruoveden Historia I:n liiteosassa Viljo Nissilä asettaa Keurukosken Mäntsän talon alkuperäksi todennäköisimmin Kangasalan hallintopitäjässä, Leivin kylässä sijainneen Mänttälän talon. Tärkein ja ainoa esillä ollut peruste tälle on, että em. käräjät pidettiin Sääksmäen sijaan Kangasalalla ja Leivin kylästä löytyi Mäntsälä niminen talo.

Viljo Nissilä päätteli, että käräjät olisi pidetty Sääksmäellä, jos Tuomas Niilonpoika olisi kotoisin Uskilan kylästä. [1]. Näin varmaankin, mutta tarkemmin ehkä kuitenkin Kulsialan hallintopitäjässä, johon myös Keurukoski kuului. Uskilan kylä kuului Kulsialan (nyk. Tyrvännön) hallintopitäjään, jossa Uskila muodosti yhden neljänneskunnan [3] ja kuului siten Sääksmäen kihlakunnan tuomiovallan piiriin. Voimme toisaalta kysyä, oliko tuohon aikaan jokin käytäntö, että käräjät oli aina pidettävä vastaajan kotipitäjässä, kuten Nissilä päättelee? Selvittikö Väinö Nissilä lainkaan kantajana toimineen Paavo Lahden kotipaikkaa?

Kantajana olleen Paavo Lahden kotipaikka ilmeisesti oli

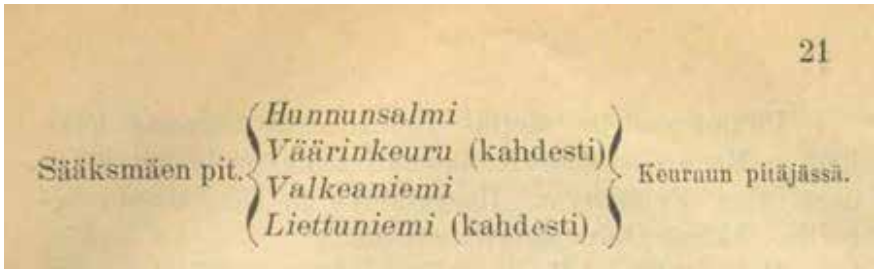
21

Sääksmäen pit. { *Hannunsalmi* / *Väärinkeuru* (kahdesti) / *Valkeaniemi* / *Liettuniemi* (kahdesti) } Keuruun pitäjässä.

J.Jalkanen 1892, väitöskirja
Pohjois-Hämeen Erämaat, Asutus ja Olot

nykyisen Kuoreveden alueella Lahden (Laaksin) kylässä, joka sijaitsee Keurukoskelta n. 25 km kaakkoon. Vielä tuohon aikaan patronyymi toisena nimenä korvattiin asiakirjoissa kylän nimellä. Lahden kylä sijaitsee Kuorevedellä ja kuului osana Oriveteen. Keuruun seutukunnalla Sääksmäen ja Ylä-Satakunnan kihlakuntien erämaat sijaitsivat lomittain ja kylien eräretket suuntautuivat omille tahoilleen hallinnollisen aluejaon mukaisesti. Tämä ilmiö voidaan rinnastaa myös Kangasalan ja Pälkäne-Kulsialan ristikkäisiin valtauksiin Längelmäveden rannoilla [3]. Vanhan Ruoveden historia selittää näiden omistusten syntyä sillä, että mm. karkkulaisten ja sääksmäkeläisten omistukset Keuruulla ovat varhaiselta ajalta, jolloin keskeisten pirkkalaispitäjien säännöllisesti nauttimien erämaiden verkko oli harva ja sinne väliin oli vielä helppo tunkeutua [1].

Kangasala käräjien pitopaikka määräytyi todennäköisimmin kantajan kotipaikan mukaan, sillä mitään positiivisia todisteita sen puolesta, että Tuomas Niilonpoika olisi kotoisin Kangasalan Leivin kylästä, ei ole löytynyt [6]. Sen sijaan lukuisa määrä muita todisteita puhuu tätä vastaan.

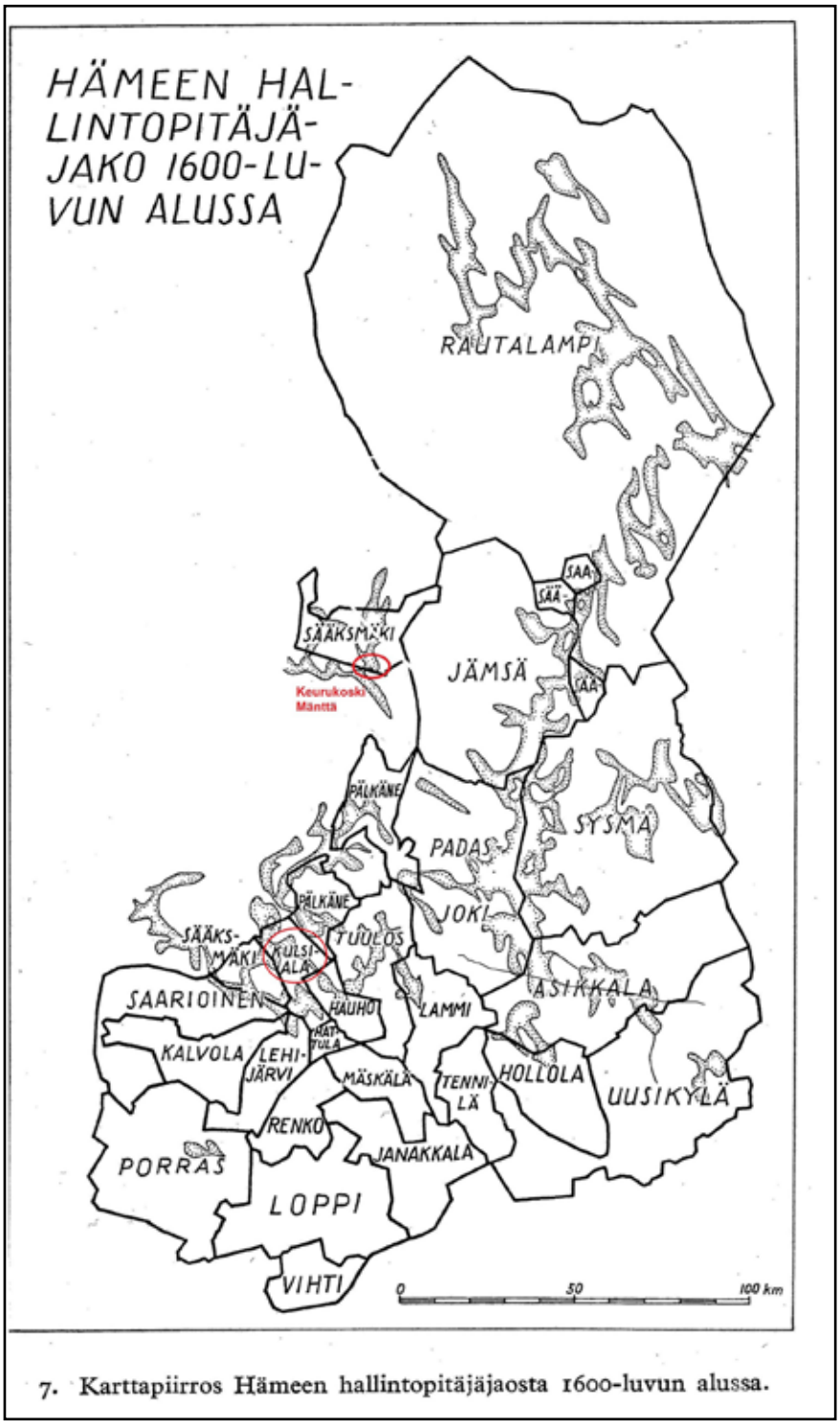

7. Karttapiirros Hämeen hallintopitäjäjaosta 1600-luvun alussa.

Uskilan kylä Kulsialassa?

Matti J. Kankaanpää Vaissin sukua käsittelevässä kirjassaan tarkastellut laajasti tätä kysymystä ”Uskilan vai Leivin kylästä ?”. Ennen vuotta 1623 säilyneet tuomiokirjat ovat sakkoluetteloita ja tuomiossa kirjoitettiin ”Tuomas Niilonpoika Mäntsä Keurukoskelta 6 markan sakko Paavo Lahteen lyömästään päähaavasta, mistä kruunulle 2 markkaa”. Tämä toisaalta osoittaa, että Tuomas asui jo 1570 Keurukoskella, vaikka talo tulee verotietoihin vasta 1572 [6] . Ajankohta saattoikin olla liukuva, sillä hämäläisten eräkalastus kiellettiin 1564. Tämä edellytti, että eränkäyntiä harjoittaneiden talojen oli käytännössä pidettävä eräsijansa asuttuna. Ehkä Tuomas on puolustanut eräsijaansa apajalle tullutta tunkeilijaa vastaan, joka tuohon aikaan useimmiten oli riitojen ja suurempienkin kahakoiden syynä. Haavoja saattoi olla kaksikin, sillä tuohon aikaan käypä sakko vaikuttaa olleen yhdestä vertavuotavasta haavasta 3 markkaa.

Tyrvännössä Mäntsän

suku mainitaan Monaalan Ilkoisten suvun kanssa vanhoina talonpoikaissukuina, jotka olivat aktiivisia ”Pohjassa”. Pohja käsitti nykyisessä Keski-Suomessa sijainneita erämaita. Uskila ja Monaala olivat Tyrvännön johtavat eränkävijäkylät ainakin pohjoisen suunnassa. Mäntsä hallitsi kalavesiä mm. Pielaveden Säviällä ja muilla Uskilan taloilla oli omistuksia myös nykyisen Rautalammin ja ja Konneveden alueella. Monaalan kylän maita oli mm. Keiteleellä saakka.[5]

Uskilan Mäntsä I:n isäntänä vv. 1540–1569 oli Lauri Antinpoika Mäntsä, joka mainitaan myös nimismiehenä vv. 1560–1568. Laurilla oli ilmeisesti vähintään kolme poikaa, joista Olavi Laurinpoika oli isäntänä Mäntsä II:ssa 1552–1571. Heikki Laurinpoika Mäntsä tunnetaan nimismiehenä 1507–1510. Viimeksi mainittu saattaa kuitenkin olla edeltävän sukupolven edustaja.

Eräkalastus oli tärkeässä roolissa Mäntsän talossa. Veroluettelon perusteella Lauri Antinpoika maksoi v. 1554 veroa kalastuksesta Pielavedellä ja myös hänen poikansa Niilo Laurinpoika toimi Uskilan kylässä eräkalastajana, joka maksoi v. 1559 eräkalastuksen perusteella määrätyn veron. Keurukoski sijaitsi Sääksmäen erämaa-alueella, jossa vanhat eräkalastusoikeudet tuolloin olivat vielä voimassa. Keurukoskella saattoi hyvinkin olla joko Uskilan kylän yhteinen tai Mäntsän talon eräsija, joka kuninkaan määräyksellä oli asutettava ja otettava viljelykäyttöön. Yleensä eräsijoille muutti vakinaisen maanviljelystalon isännän nuorempia veljeksiä. Tässä tapauksessa uudistilalle lähtikin vanhan isännän pojanpoika Tuomas Niilonpoika, jonka voidaan olettaa kulkeneen isänsä mukana kalastusretkillä.

Todennäköisimmin tämä Tuomas Niilonpoika, eräkalastajan poika Uskilan kylän Mäntsästä on Keurukosken Mäntsän ensimmäinen isäntä, sillä vuoden 1570 verotustiedoissa Uskilan Mäntsän talon mieslukua kuvaava nuoliluku vähenee yhdellä 3:sta 2:een, joka ajallisesti sopii Tuomas Niilonpoika Mäntsän muuttoon Keuruulle. Talosta on ensimmäinen maininta v. 1572, jolloin Keurukoskella asuvaa Tuomas Niilonpoikaa verotetaan ensimmäisen kerran talollisena Ruoveden kirkolle. Talon veroluku on 1/12 koukkua ja 1. jousi.

Talojen välille löytyy muukin yhteys, sillä Keurukosken Mänttä määrättiin 1690-luvulla Uskilan Mäntsän rustholli aputilaksi. Uskilan Mäntsä oli Uudenmaan ja Hämeen ratsuväkirykmentin Ala-Hollolan komppanian luutnantin palkkatila. Ruotujakolaitos oli kuningas Kaarle XI:n Ruotsissa ja Suomessa toimeenpanema sotalaitoksen uudistus. Maatiloista muodostettiin 2–6 talon ryhmiä, ruotuja, jotka kukin joutuivat kustantamaan yhden sotilaan varusteineen ja aseineen. Jos talon varallisuus ei ollut riittävä, sille voitiin määrätä aputila eli augmentti. Myös, jos talonmanttaali oli verovapausoikeutta pienempi, sille annettiin oikeus kantaa toisen talon veroja puuttuvan määrän verran. (Tämän lisäksi Keurukosken Mänttä varusti yhdessä naapuritalojensa Lietun ja Kiesisen kanssa yhtä sotamiestä Jämsän komppaniassa.)

Keurusselän alue oli osa Kulsialan hallintopitäjää. Taloilla, joilla oli eräsijaomistuksia alueella, oli etuoikeus asuttaa eräsijojaan. Uskilan Mäntsällä oli tämä oikeus. Kangasalan Mäntsälän eränkäynnistä ei ole mitään viitteitä ja asutustilan perustaminen jopa eri kihlakunnan alueelle olisi vahvassa ristiriidassa aiemmin kuvatun asutushistorian kanssa.

Nämä yllä esitetyt argumentit tukevat vahvasti sitä, että Mäntän talon alkuperä juontuu Uskilan kylään. Talon alkuperän kannalta oleellisempaa on, että Keurukoski kuului osana Kulsialan hallintopitäjään ja Mäntsän eräsija on asutettu aiempaan omistukseen perustuen.

Yhteenvetona Matti J. Kankaanpää toteaa em. kirjassaan ”Tuomas Niilonpoika Mäntän kotipaikkaa ei voitane varmuudella selvittää. Näistä kahdesta vaihtoehdosta Leivin kylä ja Uskilan kylä, jälkimmäinen vaikuttaa kuitenkin todennäköisemmältä” [6].

Mahdollisia sukuyhteyksiä

Aiemmin mainitun Kangasalan nimismies Heikki Mäntsän alkuperästä ei ole mitään tietoja, mutta hänkin saattaa olla alunperin lähtöisin Uskilan Mäntsästä. Talo oli Kulsialan varakkaimpia ja sen edustajat esiintyvät useasti nimismiehinä ja lautamiehinä. Mäntsän talolla saattoi olla sukuyhteyksiä myös Hattulaan ja Kokemäelle. Hattulan kirkonisäntänä toimi 1540-luvulla Herniäisissä asuva Jöns Juhonpoika Mäntsä ja Kokemäen kirkkoherrana oli 1600–1605 Johan Klemetinpoika Mentz.

Uskila n vuodelta 1770

Epilogi

Geneettinen sukututkimus on kehittynyt valtavin harppauksin ja antaa meille uusia työkaluja löytää tai poissulkea sukuyhteyksiä.

Keuruun Mäntän suvun mieslinjoista on tehty vuodesta 2012 alkaen DNA-tutkimusta ja tällä hetkellä suvun mieslinjan geneettinen SNP+STR-haplopuu rakentuu kymmenestä tutkitusta DNA-näytteeseen perustuvasta tuloksesta. Kaikki mieslinjat löytyvät myös perinteisesti tutkitusta sukupuusta. Nuorin, geneettisesti yhteinen esi-isä näille mieslinjoille on noin v. 1590 Keurukoskella syntynyt Tuomas Tuomaanpoika Mänttä.

Mäntsän suvulla on geneettisesti läheinen yhteys myös Sääksmäellä 13.1.1705 Roukon ratsutilalla syntyneeseen rakuuna Tuomas Antinpoika Capriol'iin, jolla oli puolisona Speitz-sukuinen Ingeborg Pastell. Capriolin geneettinen etäisyys Mäntsän yhteiseen esiisään on 2/67. Se samaa suuruusluokkaa em. Keurukoskella syntyneiden sukuhaarojen kanssa, mutta mutaatioiden satunnaisuuden vuoksi Capriolin ja Mäntän sukuyhteys voi ajoittua 1400–1600 luvuille. Ajoituksen varmistamiseksi pitäisi Capriolista saada ns. BigY-testi, johon emme ehkä enää saa lupaa. Tämä voisi johtaa Uskilan Mäntsän varhaisempiin esipolviin.

Kiistattomasti nämä sukujuonnot olisi mahdollista todistaa DNA-tutkimuksen avulla, kun löydämme Kangasalan Leivin ja/tai Uskilan Mäntsän nykyisin eläviä mieslinjaisia jälkeläisiä. Tästä syystä olisi tarpeen löytää uutta tietoa nykyisen Haukialan kylän eli vanhan Uskilan kylän Mäntsän talon myöhemmistä vaiheista ja mahdollisista jälkipolvista. Myöskään Tuomas Capriolin vanhempien yhteyttä Mäntsän taloon ei tunneta.

Joudumme siis odottamaan, että jatkuvasti lisääntyvät uudet testit antavat meille lopullisen ratkaisun.

Uskilan Mäntsän talon vaiheita Kulsialan hallintopitäjässä

Mäntsä talon isäntiä tunnetaan Uskilasta jo muutaman sukupolven ajalta. Seppo Suvanto [3] kertoo kirjassaan Mäntsän miesten toimineen mm. seuraavissa luottamustehtävissä:

Olavi Antinpoika Menze lautamiehenä 1500–1508 Kulsialan käräjillä ja maakunnan katselmusmiehenä Hauholla 1500

Heikki Laurinpoika nimismiehenä 1507–1510

Lauri Antinpoika, Mäntsän talollinen, nimismies 1560–1568

Klemetti Antinpoika, Mäntsän talollinen, nimismies 1569 ja 1606

Uskilassa 1500-luvulla Mäntsän taloja on ollut kaksi. Nimismiestalonakin mainitussa Mäntsä I:ssä isäntinä olivat peräjälkeen veljekset Lauri ja Klemetti Antinpoika. Samoihin aikoihin setänsä em. Klemetin kanssa Mäntsä II:ssa isäntänä oli ensinmainitun poika, Olavi Laurinpoika.

Myös Mäntsän suvun historiaa tutkinut Matti J. Kankaanpää on todennut suvun olleen keskiajalla ja uuden ajan alussa huomattava suku, jonka jäseniä oli lautamiehinä ja muissa luottamustoimissa. Kankaanpään mukaan Uskilan Mäntsän vanhin tunnettu jäsen Lauri Mäntinpoika on toiminut lautamiehenä Sääksmäellä v. 1405.[3]

Tyrväntö Seuran kustantamassa Tyrvännön historiassa (Eero Ojanen) kerrotaan v. 1405 Sääksmäen Voipaalassa pidetyn käräjät, jossa mainintaan ensimmäinen nimeltä tunnettu Tyrvännön alueen asukas, Magnus Uskilan kylästä. Arvovaltaisilla käräjillä oli edustettuna neljä pitäjää, Pälkäne Saarioinen, Sääksmäki ja Kulsiala, kolme miestä kustakin pitäjästä, Magnus yhtenä kulsialaisten joukossa. Magnuksen eli Maunon on täytynyt olla yhteisössään tunnustettu mies, vauraaseen sukuun kuuluva talonpoika. Muuta tietoa hänestä ei ole, mutta voidaan hyvinkin ajatella hänen olevan Uskilan Mäntsän suvun varhainen edustaja. Luottamustehtävästä johtuen Uskilan kylän on täytynyt olla keskeinen paikka. Tätä ajatusta tukee myös arkeologiset löydöt, joita nykyisen Haukialan kylän alueelta on löytynyt. Kulsialan miehet osallistuivat myös Hattulassa pidetyille pappilan asioista käsitelleille tarkistuskäräjille, mutta lautamiesten luettelo ei ole säilynyt.

Tyrvännön asukkaista löytyy 1400-luvun asiakirjoissa mainitaan nimeltä vain muutamia henkilöitä. Nämä miehet ovat toimineet käräjillä lautamiestehtävissä tai esimerkiksi rajankäynteihin tai vastaaviin asioihin liittyvissä selvityksissä. [5]

- 1405 Magnus, Uskila
- 1445 Henrik Näpiä, Suontaka
- 1448 Olof, Monaala
- 1457 Mårten Mäenpä,

Laurens Lahdentaka, Olof Henriksson Suontaka
- 1467 Olof Andersson Lahdentaka, Olof Henriksson Suontaka
- 1466-73 Jöns Tiainen, Kulsiala
- 1470 Erik Näpiä, Suontaka
- 1473 Mårten Tasainen, Lahdentaka
- 1447 Daniel, Retula
- 1482 Jöns Barkkari, Mälkiäinen

Etunimen lisäksi useimmissa kohdin luettelossa esiintyy kylän nimi. Patronyymi lisänimenä tuli vallitsevaksi käytännöksi vasta 1500-luvulla

Uskilan kylän 1600-luku ja vaikeat vuodet.

Vuoden 1539 verotuksessa Mäntsän talon on todettu olleen Tyrvännön vaurain. Vuodelta 1571 esitellään tarkkoja tietoja kylittäin mm. karjan lukumääristä. Mänttä oli ylivoimaisesti vaurain talo, sen jälkeen tulivat Retula ja Tykölän uudistila.[3].

Uskilan kylässä tapahtui 1600-luvulla suuria muutoksia. Mänttä oli 1600-luvun alussa edelleen pitäjän suurimpia taloja, jossa oli tuohon aikaan poikkeuksellisesti muun muassa palvelijoita. Kylän talomäärä supistui vuosisadan aikana kahdestatoista neljään taloon. Jäljelle jäivät vain vauraimmat talot; Mänttä, Haukila, Knuutila ja Uotila. Kadonneiden talojen nimistä tiedetään Lamperi, Kollonen ja Mänttään liitetty Hakala.

1600-luvun lopulla Mäntän talo joutui tuntemattomalla tavalla kruununvouti Gustaf Gadden omistukseen. Tämän jälkeen omistukset vaihtuivat useasti. 1810-luvulla Mäntän talon omistajaksi tullut laamanni Nils Gustaf Idman meni naimisiin Haukilan talon perijättären Lisette Gardiemeisterin kanssa. Talot yhdistyivät Haukilan kartanoksi ja Tyrvännön vuosisatainen mahtitalo Mänttä lakkasi olemasta 1800-luvun alkupuolella.

Sama kohtalo oli myös Knuutilan ja Uotilan taloilla, molemmat päätyivät säätyläisomistukseen ja kylään ei jäänyt yhtään talonpoikaistaloa. Mahdollisesti näihin tapahtumiin on ainakin osasyynä ”suuret kuolonvuodet”. Tyrvännössä arvioidaan asuneen tuolloin noin 600 henkilöä ja kirkon tilikirjoista on laskettu v. 1697 kuolleen 230 henkilöä eli lähes 40 % väestöstä. Näitä kuolleita on laskettu olleen Suontakana ja Uskilassa vuoden aikana yli 20.[5]

Uskilan kylän asukkaiden jälkipolvista monet varmaankin jäivät seutukunnalle säätyläistalojen torppiin ja palvelusväeksi kartanoihin. Näiden perheiden jälkipolvet ovat tärkeässä osassa lopullisen varmuuden löytämisessä.

Lähdeluettelo:

1) Vanhan Ruoveden historia I liiteosa; Mauno Jokipii, Viljo Nissilä, Ilma Onkamo 1960

2) Vanhan Ruoveden historia I:2 liiteosa; Mauno Jokipii, Matti J. Kankaanpää, Viljo Nissilä, Ilma Onkamo 1990

3) Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa; Seppo Suvanto 1995

4) Pohjois-Hämeen Erämaat, Asutus ja Olot 1620; K.J. Jalkanen: Väitöskirja 1892,

5) Tyrvännön historia; Eero Ojanen 2002, (Tyrväntö-seura ry.)

6) Vaissin suku, Pietari Tuomaanpojan jälkipolvet ...; Matti J. Kankaanpää 1989

7) Mäntän suku ja sukuhaarat 1600-luvulta 1800-luvulle; Aarno Raittila 2018

8) Vanhaa Orivettä koskevia tuomiokirjapoimintoja keskiajalta 1870-luvulle; Antti Lehtonen 2008

9) Satakunnan henkilötiedosto 1303-1571; Seppo Suvanto http://www.narc.fi/suvanto/

10) Hämeen Historia I ja II; Hämeen Heimoliitto 1957 ja 1960

11) Genos: Ruoveden ja Keuruun vanhat alueet sukututkimuksen kohteina, Matti J. Kankaanpää

12) Tuomas Niilonpoika Mäntsän sukuseuran kotisivut; Aarno Raittila https://mantsa.yhdistysavain.fi/

13) Orpana no. 2/1993; Mäntän alkuperästä kaksi teoriaa, Pentti Kalliovalkama

Mäntsä ja Mänttä – suvun ja talon vaiheita

Aarno Raittila

Mänttä on yksi Mäntän vanhimmista taloista. Mäntän talo on perustettu viimeistään 1572, jolloin se näkyy ensimmäisen kerran verotiedoissa. Keurusselän ja Kuoreveden välissä oli koski, jossa oli kolme uomaa. Näistä itäinen kuului Mäntän talolle. Keurukosken kaksi muuta uomaa kuuluivat samoihin aikoihin perustetuille Kiesisen ja Liutun taloille..

Mäntän talon ensimmäinen isäntä oli Tuomas Niilonpoika Mäntsä. Vanhastaan Mäntän talosta ja sen isännistä on käytetty nimiä, jotka ovat olleet muotoa Mändzä, Mäntsä tai näitä muistuttavia nimiä. Keuruun seurakunnan rippikirjoissa 1800-luvun puoliväliin saakka käytetään muotoa Mäntzä ja minkä jälkeen se vakiintui muotoon Mänttä.

Mäntän talon jälkipolvia on tutkittu useiden sukututkijoiden toimesta useiden vuosikymmenien ajan ja talosta lähteneet sukuhaarat tunnetaan 1800-luvun puoliväliin saakka varsin kattavasti. Laskevassa polvessa suorien jälkeläisten määrä ylittää 25 000. Suku levittäytyi parin ensimmäisen vuosisadan aikana laajasti Vanhan Ruoveden seudun alueella kattaen koko entisen erämaa-alueen Jämsää ja Ähtäriä myöten. Vanhojen kantatalojen väliset avioliitot ovat kytkeneet seutukunnan suvut moninkertaisin sitein yhteen.

Tuomas Tuomaanpoika (s. noin 1590) oli Mäntän kolmas isäntä 1637–1661. Hänen jälkeläisistään tunnetaan vanhimmat kantatalosta lähteneet sukuhaarat Kangasjärvi ja Makkonen.

Sukumme edesmennyt jäsen Risto Keskinen on kirjoittanut mielenkiintoisen artikkelin poikkeuksellisen suuresta veljessarjasta 1700-luvun alussa, joka kuvaa suvun vahvaa sijoittumista seutukunnalle. Myöhemmin on myös sisarusparven kahdelle tyttärelle löydetty puolisot. Julkaisen alkuperäisen kirjoituksen ohessa:

Mäntän veljesten ”valloitukset” Kuorevedellä 1700-luvun alussa (Risto Keskinen)

”Mäntän talo sijaitsi aikanaan nykyisen Mäntän kaupungin keskustassa kuuluen Keuruun pitäjän Hämeen läänin puoleiseen osaan. Talon perusti 1572 Tuomas Niilonpoika Mäntsä. 1600-luvulla isäntinä olivat Tuomas Tuomaanpoika, Tuomas Tuomaanpoika ja Markku Tuomaanpoika. Talo tunnettiin jo tällöin vauraudestaan ja komeista, kookkaista miehistään, joita avioliittojen ja talokauppojen myötä siirtyi myös naapuripitäjiin isänniksi. Poikkeuksellisen suurilukuinen veljessarja tavataan Mäntässä 1700-luvun alussa.

Silloisella Juho Markunpojalla (1652–1736) ja hänen ensimmäisellä vaimollaan Kaisa Olavintyttärellä (k. 1722) oli 11 poikaa. Lukumäärän aiheuttama paine aviopuolisoa ja isännänpaikkaa etsittäessä purkautui suureksi osaksi Kuoreveden suuntaan. Veljesten kaikista vaiheista ei ole varmaa dokumentoitua tietoa, mutta ilmeisesti avioitui tai eli avioituneena Kuorevedellä. Seuraavassa tarkastellaan ikäjärjestyksessä veljesten ja heidän perheidensä vaiheita, erityisesti puolisoiden ja talojen ”valloituksia” Kuorevedellä.

Markku Juhonpoika (1683–1722) oli veljeksistä vanhin ja etuoikeutettu isännäksi. Hän avioitui noin 1705 Riitta Tuomaantyttären kanssa ja tuli isänsä jälkeen Mäntän isännäksi vuodesta 1708 alkaen. Isännyys ei kuitenkaan kestänyt kauan, sillä hän siirtyi Kuorevedelle Kertteen Tuomaalan isännäksi. Suhteet Mäntän ja Tuomaalan välillä perustuvat jo edelliseen sukupolveen. Tuomaalan isäntänä oli Erkki Pertunpoika.

Talossa asui myös Erkin veli Yrjö Pertunpoika, jonka vaimo Riitta Markuntytär oli Juho

Markunpoika Mäntän sisar. Samoja sisaruksia oli myös Saapastorpan isännän Tuomas Melasen vaimo Elina Markuntytär sekä mahdollisesti Tuomaalan Erkki Pertunpojan vaimo Maria Markuntytär ja Lyhdeniemen emäntä Anna Markuntytär.

Tuomaalan väki väheni 1700-luvun alussa ja isännän kuoltua 1714 talo jäi vaille miesväkeä. Tämän jälkeen Mäntän Markku Juhonpoika tuli isännäksi tämän (poika Simo syntyi Tuomaalassa 1718), mutta kuoli jo 1722. Leski hoiti taloa vaikeassa tilanteessa nuorimman lapsen synnyttyä vasta isän kuoleman jälkeen, kunnes vanhin poika Matti Markunpoika (1707–1761) otti isännyyden. Matti, samoin kuin taloon jäänyt Simo löysi vaimon Joensuusta, kun taas tytär Riitta Markuntytär avioitui Kurran emännäksi.

Tuomas Juhonpoika (n. 1684–1744) otti 1707 vaimokseen Vilppulan Ajoksen isännän sisaren Liisa Heikintyttären ja tuli isännäksi Vilppulan Löytänä Hokkaseen 1708. Talon kaksi edellistä isäntää kuoli lyhyen ajan sisällä. Perheen vanhin poika Juho Tuomaanpoika jälkeläisineen jatkoi isäntänä Hokkasessa, toinen poika Tuomas Tuomaanpoika Virtain Viinikassa ja sen jälkeen Maantie-Paavolassa sekä kolmas poika Pietari Tuomaanpoika Virtain Braskissa.

Juho Juhonpoika (n. 1685–1727) vihittiin 1706 Kuoreveden Laaksissa Maria Heikintyttären kanssa. Pariskunnalla oli ”förskottia”, mistä he maksoivat sakkoa. Perhe asui aluksi Laaksissa, sitten Mäntässä. Juho sai 1709 asumisoikeuden Kolhiin, joka oli jäänyt vaille miesväkeä edellisen isännän kuoltua. Hän luopui Kolhin isännyydestä 1719, viljeli välillä isännätöntä Kertteen Yrjölää, asui itsellisenä Kaltilan Riekkolassa ja palasi Kolhiin 1726, missä kuoli 1727. Perheen vanhin tytär Maria avioitui kohta isän kuoleman jälkeen Kurran Heikki Juhonpojan kanssa, joka oli Kolhin uusi isäntä. Tämän parin jälkeläiset hallitsivat Kolhia toiseen maailmansotaan asti.

Heikki Juhonpoikaa (1687–1746) koskevat tiedot ovat vaillinaisia. Mäntässä mainitaan Heikki Juhonpoika, tämän vaimo Riitta Rekontytär ja poika Matti. Vertailu Längelmäen kirkonkirjoihin ilmaisee, että Heikki näyttää tulleen 1707 Reko Nuutinpojan vävyksi ja pian isännäksi Leväslahden kylän Mettäksen taloon. Heikin jälkeen isäntänä jatkoi aluksi perheen toiseksi vanhin poika Tuomas Heikinpoika 1733–1735 ja sitten vanhimman tyttären Kirsti Heikintyttären aviomies Samuli Samulinpoika.

Yrjö Juhonpoika (1691–1732) oli vanhapoika. Hän eli Mäntässä koko ikänsä.

Matti Juhonpoika (1694–1771) edustaa taloa hallinnutta Mäntän suvun päähaaraa. Markus Juhonpojan siirryttyä Tuomaalaan isonvihan aikana Matti toimi Mäntän isäntänä vuoteen 1752 saakka pitäen vuodesta 1738 alkaen myös kestikievaria. Hän avioitui noin 1730 Asunnan Vappu Mikkotyttären kanssa. Pariskunnan miespuoliset jälkeläiset jatkoivat Mäntän ja sittemmin siitä erotettujen Pättiniemen ja Kivimäen isäntinä. Sukuhaara on levinnyt lukuisiin lähipitäjiin, myös Kuorevedelle, johon Matti Juhonpojan tyttäristä kolme avioitui talon emänniksi: Elina Huikuriin, Maria Eskolaan ja Liisa Vessariin.

Simo Juhonpoika (1696–1764) nai 1720 Kuorevedeltä Kurran Maria Juhontyttären. Pari asui aluksi Kaltilan Riekkolassa, jonka omistajaksi Simo oli tullut 1719, kun Tuomas Mikonpoika joutui myymään talonsa. Nuorempi veli Antti osti kuitenkin talon takaisin Riekkolan suvulle 1722. Simo muutti Kurraan toimien myös kirkkoväärtinä. Vuosina 1727–1728 hän viljeli osaa Vessarista vaatien itselleen ensin koko taloa, sitten puolta taloa, mutta joutui luopumaan vaatimuksistaan. Lopulta Simo palasi Mänttään. Vuosisadan puolivälissä kaksi hänen pojistaan avioitui talon isänniksi Vilppulaan: Kustaa Simonpoika Vilppula-Poukan ja Matti Simonpoika Kopareen isänniksi. Simo Juhonpoika ja Maria Juhontytär asuivat vanhuusvuotensa Vilppula-Poukassa.

Jaakko Juhonpoika (1697–1781) otti vaimokseen Vappu Matintyttären Ruoveden Ala-Hanhosta, jonka isäntänä Jaakko toimi 1719–1745. Perheen pojista Juho Jaakonpoika jälkeläisineen jatkoi isännyyttä Ala-Hanhossa, Matti Jaakonpoika Ylä-Hanhossa ja Saarlahdessa sekä Matin jälkeen Antti Jaakonpoika jälkeläisineen Ylä-Hanhossa, Saarlahdessa ja Nenosessa.

Olavi Juhonpoika (1697–1755) oli Jaakon kaksoisveli. Hän avioitui 1723 Kertteen Yrjölän alaikäisen tyttären Kirsti Matintyttären (s.1705) kanssa. Kirstin isä Matti Antinpoika oli kuollut 1710 ja talo oli jäänyt vaille isäntää. Olavin vanhempi veli, Kolhin isäntä Juho Juhonpoika hoiti Yrjölän isännyyttä epävirallisesti 1719–1723, kunnes Olavi avioliittonsa kautta tuli laillisesti isännäksi. Juho poistui Riekkolaan, mutta tilalle tuli Mäntästä nuorempi veli Sipi Juhonpoika, joka osallistui Yrjölän töihin 1724–1726. Olavi Juhonpojan pojista jatkoi Yrjölän (Uotilan) isäntänä Markku Olavinpoika. Kun tällä ei ollut perillisiä, siirtyi isännyys nuoremman veljen Antti Olavinpojan jälkeläisille. Nuorin poika Heikki Olavinpoika sai asuttavakseen torpan. Vanhimmalle tyttärelle Marketta Olavintyttärelle ja hänen miehelleen Eero Tuomaanpojalle erotettiin toinen Yrjölä (Eerola)

Pekka Juhonpoika (n.1700–1760) tuli avioliiton kautta Kuoreveden Lapinniemen (nyk. Lappi) isännäksi. Talon jäätyä autioksi 1718 isännäksi oli tullut Matti Tuomaanpoika Ruoveden Melaselta. Tämän kuoltua 1725 leski Marketta Antintytär solmi 1726 uuden avioliiton Pekka Juhonpojan kanssa, joka toimi Lapinniemen isäntänä vuoteen 1745 saakka. Molempien isännäksi tulojen taustalla vaikuttaa vähän aikaisemmin tapahtunut läheisen Tuomaalan isäntäperheen vaihdos sekä Mäntän, Melasen ja Tuomaalan perheiden väliset sukuyhteydet. Lapinniemi periytyi Matti Melasen pojalle Yrjö Matinpojalle, mutta myös Pekka Mäntän jälkeläisiä jäi Kuorevedelle. Poika Juho perheineen jäi Lapinniemeen ja tytär Riitta (Brita) päätyi Suinulan Siukolaan emännäksi.

Sipi Juhonpoika (1702–1764) oli veljessarjan toinen Kuoreveden Kurran vävy avioiduttaan 1723 Sofia Juhontyttären kanssa. Pariskunta asui aluksi Kertteen Yrjölässä Olavi Juhonpojan luona, mutta muutti sitten Mänttään. Perheen lapsista varttui aikuisiksi kaksi tytärtä, jotka molemmat avioituivat Kuoreveden Suinulaan. Riitta (Brita) Sipintyttärestä tuli emäntä Savoon Vappu Sipintyttärestä Ala-Marttilaan. Sipi Juhonpoika jäi leskeksi 1748 ja solmi uuden avioliiton Vappu Matintyttären kanssa, joka oli kirkkoväärti Matti Mikonpojan tytär Joensuusta. Avioliitosta syntyi poika Juho.

Mäntän yhdestätoista veljeksestä neljä jäi pysyvästi Kuorevedelle. Kaikki toimivat talon isäntinä (Kolhi, Lapinniemi, Tuomaala, Yrjölä). Kahdella muulla oli vaimo Kuorevedeltä, molemmat Kurrasta. Seuraavaa sukupolvea tavataan Kuorevedellä talon isäntinä vain kahdessa talossa (Tuomaala, Uotila), mutta emäntinä peräti yhdeksässä talossa (Ala-Marttila, Eerola, Eskola, Huikuri, Kolhi, Kurra, Savo, Siukola, Vessari). Naapuripitäjissä tätä sukupolvea tavataan suunnilleen saman verran talojen isäntäväkenä, mutta suhde emäntien ja isäntien kesken on päinvastainen. Kun Kuorevedellä tähän aikaan (1700-luvun puolivälissä) oli 30-35 taloa, löytyy Mäntän veljessarjan lap-

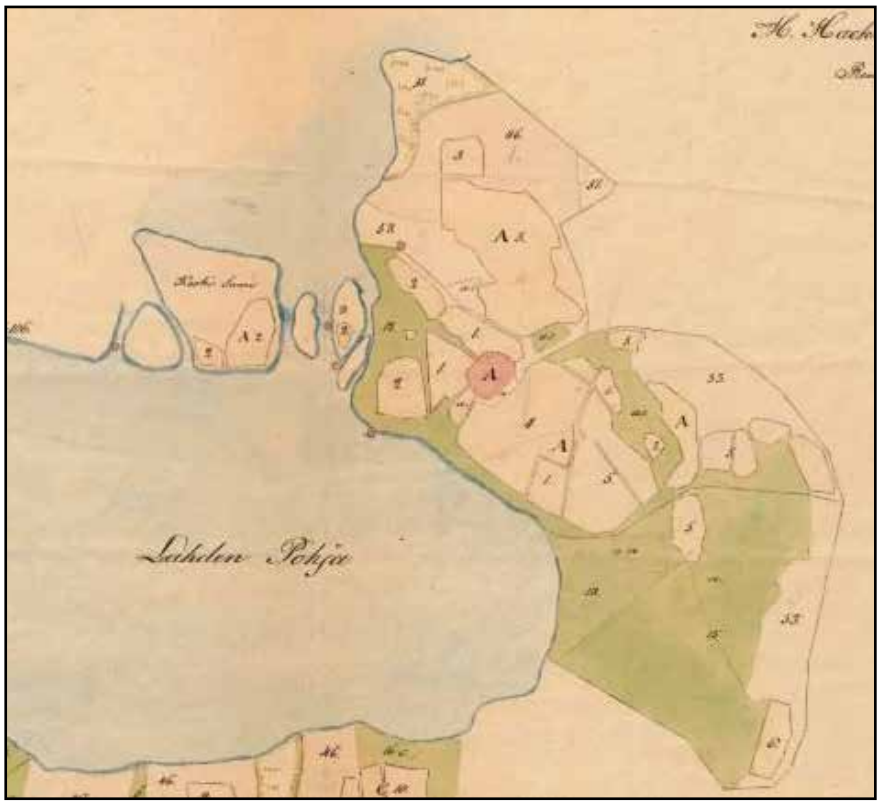

Lainhuutoasiakirja 1789, Mäntän talon pihapiiri kuvassa punertava alue A.

sia isäntinä tai emäntinä siis joka kolmannessa talossa.

Isäntäväen ohella tavataan Mäntän sukua myös torppareina, itsellisinä ja palvelusväkenä, mutta näiden osuus vastaavasta väestä on pienempi. Mäntän suvussa korostuu halukkuus ja kyvykkyys isännän ja emännän tehtäviin, mutta varmasti myös kyseinen aika suosi Mäntän kaltaista miesvaltaista taloa. Sodan vuoksi miehistä oli puutetta ja taloja autioitui. Vauras talo selviytyi paremmin nälkävuosista ja raskaista veroista ja saattoi palkata vieraan sotamiehen oman pojan asemasta. Seuraavan sukupolven aikana olot olivat jo rauhallisemmat ja tällöin Kuorevedellä ”valloittajina” kunnostautuivat Mäntän veljesten tyttäret.”

Alkuperäinen kirjoitus: Keuruskosken Mäntsän suku (2005)

Kantatalon myöhemmät vaiheet

Mäntän talon oli sijainniltaan hyvällä paikalla aikana, jolloin seudulla ei vielä ollut yhtäkään yleistä tietä ja liikenteessä tärkeä osa oli vesireiteillä. Vanhan Ruoveden historian (osa II:2, 1969) mukaan Mäntän talo oli kestikievarina yhtäjaksoisesti 1740–1775 ja postitalona 1761–1875.

Mäntän talo käytti jo 1700-luvun lopulla koskivoimaa myllyjen pyörittämiseen. Vuonna 1823 Juho Mänttä sai senaatilta luvan perustaa sahan nykyisen Mäntänkosken rannalle, joten häntä voidaan täten pitää seudun puunjalostuksen uranuurtajana.

1700-luvun puolivälin jälkeen käynnistetyssä maanjakotoimituksessa määriteltiin Mäntän talon rajat ja ne vahvistettiin 1804. Tosiasiassa näitä lopullisesti määrättyjä rajoja oli noudatettu jo 1500-luvulta lähtien.

Mäntän talo pysyi vanhaan aikaan noudatetun tavan mukaan pitkään jakamattomana. Tuomas Niilonpojan jälkeläiset viljelivät suurta ja vaurasta sukutilaa. Ensimmäisen kerran talo jaettiin 1768, jolloin Matti Juhonpoika Mäntän (1694–1772) pojalle Matti Matinpojalle (1736–1798) erotettiin talosta Pättiniemen tila. Toisen kerran Mäntän talo jaettiin 1800, kun Mäntän talon silloisen omistajan Markus Matinpojan (1746–1809) pojalle Abraham Markuksenpojalle (1781–1869) erotettiin Kivimäen tila.

Mäntän viimeiset isännät

Juhon Markunpoika Mäntän pojantytär Fredrika Karoliina Juhontytär (1825–1901) meni v. 1843 naimisiin Korpilahdelta kotoisin olevan Matti Sihverinpoika Hinkalon (1818–1888) kanssa, josta tuli vävy ja viimeinen isäntä Mäntän taloon.

Matti Sihverinpoika ja vaimonsa Fredrika myivät Mäntän talon kauppaneuvos G.A. Serlachiukselle vuonna 1888.

Näin Mänttä talonpoikaistalona lakkasi olemasta, mutta nimensä se on antanut samalla paikalla nykyään sijaitsevalle Mäntän kaupungille. Pättiniemi oli myyty jo aiemmin v. 1862, mutta Kivimäki on edelleen saman suvun omistuksessa.

Mäntän päätalon isännät

1. Tuomas Niilonpoika 1572–1612
2. Tuomas Tuomaanpoika ed. poika 1613–1636
3. Tuomas Tuomaanpoika, ed. poika 1637-1661
4. Markus Tuomaanpoika, ed. poika 1662–1691
5. Juho Markunpoika, ed. poika 1692–1707
6. Markku Juhonpoika, ed. poika 1708–1715
7. Matti Juhonpoika, ed. veli 1716–1752
8. Matti Matinpoika, ed. poika 1753–1765
9. Markku Matinpoika, ed. veli 1766–1796
10. Juho Markunpoika, ed. poika 1797–1824
11. Juho Juhonpoika, ed. poika 1825–1841
12. Matti Siferinpoika Hinkalo, vävy 1842–1888
13. Kauppaneuvos G. A. Serlachius 1888–

Holmbergin torppa Porin Pänäsissä

Jorma Taura

Porin Pietniemessä, eli entisessä Pänäsissä on 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun ensi vuosikymmeninä sijainnut Holmbergin torppa. Sen vaiheet ja nimi ovat aiheuttaneet pohdintoja, koska se sijaitsi Pietniemen kartanon mailla eikä Holmberg-nimistä ”isäntämaatilaa” ole lähistöltä löytynyt. Torpan syntyvaiheisiin on vaikuttanut kaukainen esi-isäni, joka vanhana rakuunana pakkasi perheensä ja tavaransa hevoskärryihin ja muutti Lempäälästä Porin maalaiskuntaan. Lopulta Pietniemeen päätynyt vaellus kesti useita vuosia ja sen aikana osa perheestä katosi jäljettömiin. Monien vaiheiden jälkeen miehestä tuli täällä kahden torpan haltija.

Maastotutkimukset

Muinaiset esi-isämme olivat taitavia valitsemaan asuinpaikkansa niin, että ne kelpasivat sukupolville vuosisatojen ajan. Tällainen oli myös asumusten raunio, jotka Porin kaupungin mittaustoimisto löysi palstoitusmitauksissa Leppäkorven uudella asuntoalueella syksyllä 1984. Amanuenssi Jouko Räty on tutkinut näitä jäännöksiä vuosina 1984–1990. Hän toteaa maannousun nopeuteen perustuen alueen olleen merenrantaa n. 600–750 jKr. Kaivauksissa, jotka ovat osittain kesken, tehtiin havaintoja lukuisista hautaus- ja asumiskerrostumista (mm. kuppikivi). Niin sanotun Holmbergin torpan alueella nuorimmat havainnot ulottuivat 1800-luvulle asti. Täältä löytyi esimerkiksi puukko ja pieni kovasin, lukuisia hevosenkenkiä jne.

Jouko Rädyn muistiossa vuodelta 1984 mainitaan: *Tutkimuskohteeksi valittiin mäkiharjanteen päässä röykkiökumpareen muodostava latomus n:o 5, jota inventointivaiheessa epäiltiin mahdollisen esihistoriallisen tai myöhemmän rakennuksen pohjakivetykseksi. Myöhemmässä vaiheessa saatiin vielä noin 80-vuotiaalta Antti Vanhakartanolta kuulla epäilys, että siinä olisi sijainnut ”Holmbergin torppa”, josta hänen isänsä oli joskus maininnut. Itse torpan olemassaoloaikaa hän ei sanomansa mukaan tiennyt.*

Myöhemmissä tutkimuksissa on luetteloitu lisää kohteita, joista kohteesta 11 mainitaan seuraavasti: *Kylänlaitapuisto (eteläinen) Omist. Porin kaupunki. Kivien ja maan sekainen kumpu, rakennuskiveyksiä, kaivo, II lk PK 1141 11 X 6818 86 y 537 08 z 8,5 m Alueen koko n. 15x10 m Kumpu on kekomainen, turpeen peittämä röykkiö, ilmeisesti läheisten seinien pohjakiveysten perusteella rakennuksen uuni. Pihlaja kasvaa oletetun uunin päällä, vierellä iso maakivi. Vähän kauempana rinteessä kivillä täytetty kaivo, ilmeisesti pintavesikaivo. Kohde voi olla perimätiedon mukaisen Holmbergin torpan paikka, sillä niitty kohteen luona tunnetaan Holmbergin vainion nimellä.*

Lempäälän Sotavallan kartano

Noin 200 kilometrin päässä Lempäälässä sijaitsee Sotavallan kartano. Eräs sen rakuunoista oli 1700-luvun puolivälissä Henric Henricsson Holmberg.

Henric Holmberg syntyi Lempäälän Lippoisten Heikkilässä toukokuussa 1721. Hänen isänsä oli rippikirjan mukaan vanha ratsusotilas (Gl. ryttare) Henric Grelsson. Vanha sotilas tarkoitti yleensä yli 40-vuotiasta, tai vammautunutta soturia.

Henric Holmbergista tuli

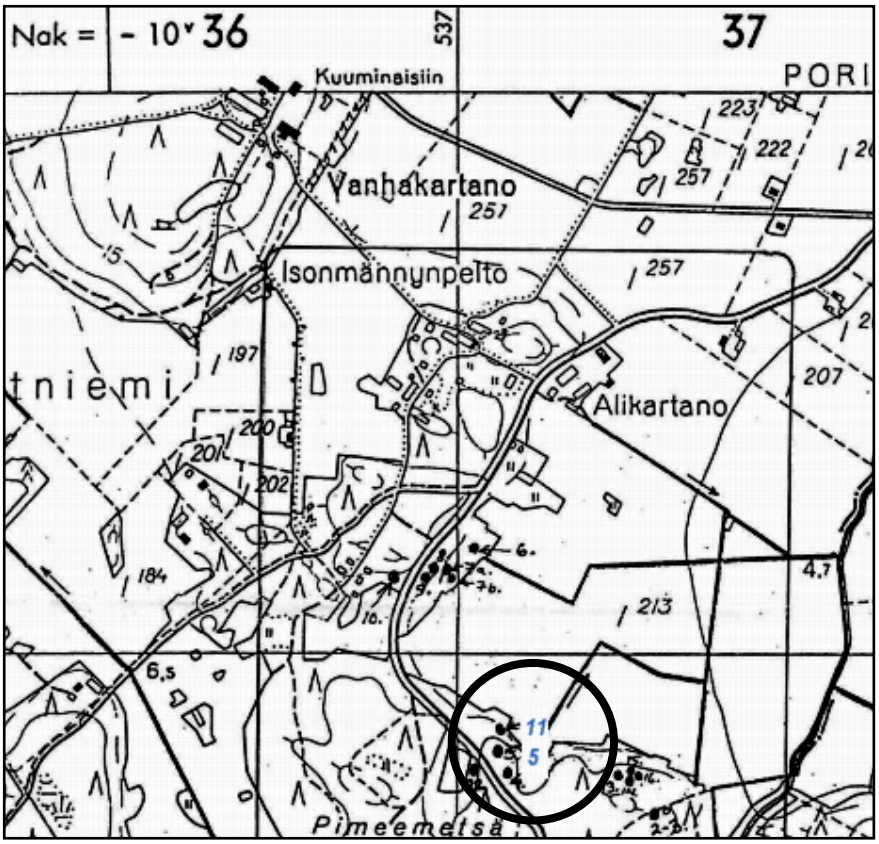

Kohteet no 11 ja 5 kartan alaosassa sijaitsevat oletetulla Holmbergin torpan alueella. Ote peruskartasta N:o 1141 11 Viasvesi (1978).

Sotavallan kartanon rakuuna. Pääkatselmusluettelon 1753 mukaan hänet oli nimitetty rakuunaksi 27.2.1746. Mainitaan, että hän oli tällöin naimisissa ja kotoisin Porin läänistä. Esittelyn oli tehnyt Sotavallan kartanon isäntä everstiluutnantti ja ritari Segercrantz. Hänen sijoituksensa oli: Lif regemente Dragoner, Öfresatakunda härad Comp, Andra Corporalskapet Dragon no 46 ja 1753 katselmuksen mukaan hänellä oli tummanruskea, hyväkuntoinen hevonen.

Sotavallan oli ostanut 1710 Mårten Engberg, s. 9.7.1682 Soikkola, Inkeri, inkeriläinen karoliini, jonka sotilasura alkoi 1700. Hän osallistui mm. suureen Pohjan sotaan kahdeksan vuoden aikana ja oli mukana myös Armfeldtin armeijan kuolonmarssilla Norjan tunturien yli vuodenvaihteessa 1718–1719. (Timo Sotavalta, Orpana 2/2010). Engberg aateloitiin 1720 nimellä Segercrantz. Hänestä tuli suurmaanomistaja, valtiopäivämies ja lahjoittaja. Sotilaskokemuksensa pohjalta voidaan arvioida, että hänen suosittelemansa rakuuna Henric Holmberg on ollut pätevää sotilasainesta.

Henricin vaimo, Maria Gabrielintytär oli paikallista talonpoikaissukua: isä Iso-Eerolasta ja äiti Antilasta.

Ensimmäisten lasten Elisabetan 1744 ja Matthiaksen 1746 syntyessä Holmbergistä käytettiin rippikirjassa nimeä reservin rakuuna Henricus Henrici.

Henricin sotilasnimi oli aluksi Stiernberg, jolla nimellä hänet on merkitty rippikirjaan seuraavan lapsen Marian syntyessä 1750. Jo tähän aikaan perhe on asunut Sotavallan Rastinmaan rakuunatorpassa. Stiernberg-nimi vaihtuu Holmbergiksi n. 1752.

Katso Orpana 2019 no 1, siellä kerrotaan enemmän Maria Henricsdotterin tarinasta.

Muiden lasten syntyessä Henrikiä kutsutaan rakuuna Holmbergiksi Jacobus-pojan syntymään asti v. 1760. Michaelin syntyessä 1763 on titteli gl. drag., vanha rakuuna (ikä 42 v.) ja Andreaksen syntyessä 1766 on hän eräs Rastinmaan torppareista, vanha rakuuna Henric Holmberg.

Sotavallassa oli tapahtunut suuria muutoksia: eversti Segergrantz oli myynyt kartanon jo 1757 ja kuollut 1758. Kartano vaihtoi tämän jälkeen useasti omistajaa.

Jostakin syystä Holmbergien asiat eivät sujuneet hyvin Lempäälässä. Omistajien vaihtumisien lisäksi myös luonnon olosuhteet olivat varsin ankeita. Seuraavassa lainaus Kirsti Arajärven teoksesta: Lempäälän historia. ”Vuoden 1769 kesä oli sangen kuiva, mutta myös kylmä, niin että ruis tuotti tuskin kylvösiementä. Jos ei olisi kruunulta saatu viljalainoja, olisivat monet pitäjässä joutuneet nälkäkuoleman eteen. Myös seuraavan vuoden sääsuhteet olivat sangen epänormaalit. Lunta oli talvella niin paljon, että tuskin aidanseipäitä oli missään näkyvissä. Pakkanen oli tavattoman ankara. Vanhat ihmiset muistelivatkin, että tuskin koskaan on ollut niin kovaa talvea, jos ei vv. 1708-1709, noina isonvihan vuosina, joista on sanottu, että

silloin ”tuli jäätyi takassa”.”

Holmberg näyttää saaneen tarpeekseen, sillä koko silloinen perhe muuttaa 1770 Ulvilaan. Matkaan lähtevät isä-Henric, äiti-Maria ja lapset: Catharina (Caisa), Helena, Jacob, Michael ja Anders.

Perhettä ei kuitenkaan löydy Ulvilan rippikirjoissa. Sen sijaan Henric ja vaimo Maria sekä pojat Jacob, Michael ja Andreas löytyvät Porin maaseurakunnan (kuului aikoinaan Suur-Ulvilaan) Torbornäsin (Toukari) Skatte rusthåll rippikirjassa 1771. Tässä on myös merkintä: tulleet 1771 Lempäälästä. Tyttäret Helena ja Caisa (Catharina) sen sijaan puuttuvat. Syntymäajoissa on virheitä: Henric on merkitty syntyneeksi 1717 (1721), äiti-Maria 1714 (1720), Jacob 1761 (1760), Michael 1765 (1763) ja Andreas 1767 (1766). Pojat olivat vielä lapsia, 5–10 vuotiaita.

Näyttää siltä, että syntymäajat on merkitty vanhempien muistin mukaan lähestulkoon oikein. Rippikirjaan on lisäksi tehty merkintä, jonka mukaan syntymäajat ovat vahvistamattomia.

Mistään pikkujutusta muutossa ei ollut kysymys kun katsotaan senaikaisia Lempäälän ja Porin välisiä maantieyhteyksiä. Oheinen ”Wäg-Karta Öfver Finland. Stockholm 1806.” tarjoaa kaksi tievaihtoehtoa: ns. Narvanmaantie Vesilahden ja Tyrvään kautta tai sitten toinen, pohjoinen vaihtoehto Tampereen, Karkun ja Tyrvään kautta Huittisiin ja sieltä Poriin. Kumpikin reitti on yli 200 km pituinen ja sen ajan olosuhteissa kärrytie, ehkä pohjoinen vaihtoehto oli paremmassa kunnossa mutta joitakin kymmeniä kilometrejä pidempi. Matkaan saattoi kulua viikko ja mukana oli pieniä lapsia ja ilmeisesti tavaraakin. Kestikievarit sentään helpottivat matkaa. Urjalan ja Huittisten välinen yhteys oli 1770 niin heikko ettei se varmaankaan tullut kysymykseen.

Toukari

Miksi ihmeessä Toukariin? Saattoi olla, että rannikkoseudun luonnonolosuhteita pidettiin sisämaata helpompina mutta se ei riitä selitykseksi. Entä sotilasuran aikaiset tuttavuudet tai isän Henrik Grelssonin sukulaiset? Kaikkea tätä tuli selviteltyä mutta selitys löytyikin Sotavallasta. Läheiselle Innilän ratsutilalle ja Sotavaltaan tuli 1762 maanvuokraajaksi turkulainen Alleniusten pappis- ja kauppiassuvun jäsen, kauppias Cristoffer Alléen. Hän asettui perheineen Sotavaltaan ja 4.4.1762 on rippikirjaan merkitty myös tytär Maria Christina. Tämä avioituu Sotavallassa Toukarin perijän, hovioikeuden asianajaja Gustaf Enholmin kanssa 2.8.1763 ja he asettuvat Toukariin, siis Porin maalaiskuntaan, missä Gustaf lunastaa tilan itselleen. 20.3.1769 Gustaf odottamatta kuolee Turussa ankaraan kuumetautiin.

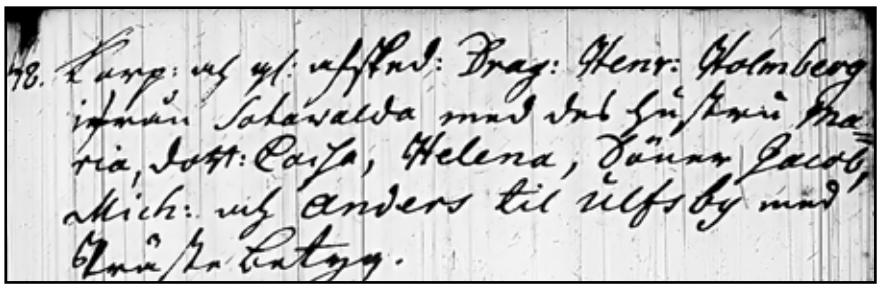

Holmbergien muuttokirja No 48, Lempäälä 1770

Lempäälässä Alléenin tilalle Innilän vuokraviljelijäksi tulee 1769 (SAY) kahden vuoden ajaksi herra Johan Nordström, joka on merkitty myös Innilän rippikirjaan vuosina 1768–1770. Hänestä on löytynyt varsin vähän tietoja, vaikka hänen sanotaankin syntyneen Lempäälässä, em. rippikirjan mukaan syntymävuosi on 1745. Hänen ensimmäinen vakanssinsa Lempäälässä oli Sotavallan Betient (Hovimestari tms). (SAY 1768). Johan Nordström ja Alléenin tytär Christiina, siis Toukarin leskiperijätär, löytävät toisensa, solmivat avioliiton ja 1770 Nordström muuttaa Toukariin. Hänen mukanaan muuttaa myös veli Emmanuel, joka mainitaan Sotavallan rippikirjassa mutta ilman syntymäaikaa. Häntä ei kuitenkaan sitten Toukarin tiedoista löydy. Samoin mukana on myös piika Brita. Lempäälästä lähtee eri muuttokirjan mukaan myös Brita Henrici, joka lienee em. Brita sekä Walborg Mathia, molemmat Innilästä. Herralan Norrkullasta lähtee Toukariin renki Henricus Erici. Nordströmin arvonimenä on Toukarin rippikirjoissa Frälse kamrer ja vähitellen hän hankkii omistukseensa koko ratsutilan.

Eikä liene sattumaa, että Sotavallan entisen rakuunan Holmbergin perhe muuttaa saman vuonna myös Toukariin. Mitä sovittiin ja mitkä olivat

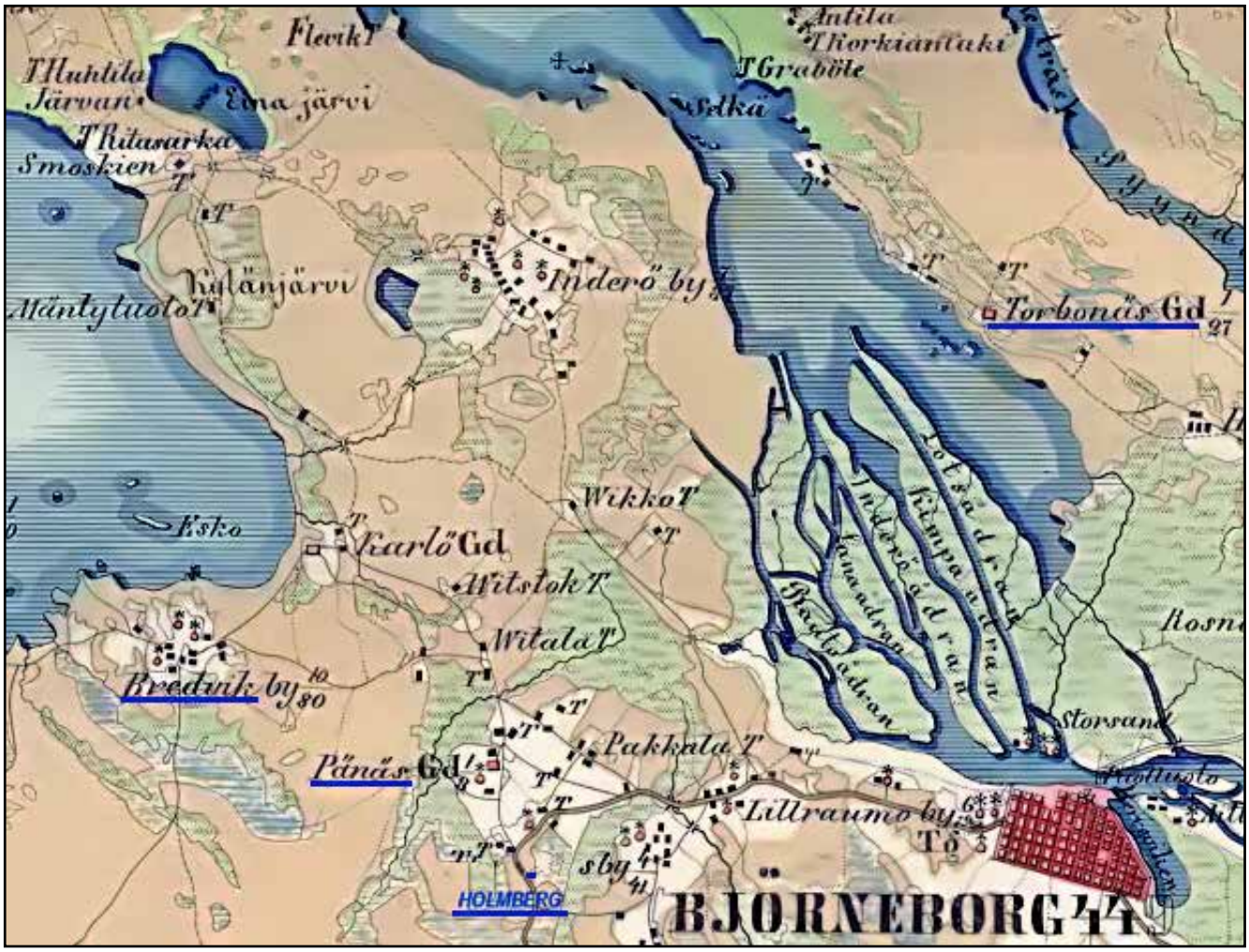

Holmbergit tulivat vuonna 1771 kartassa oikealla olevalle Torbonäsin eli Toikarin ratsutilalle, muuttivat sieltä 1774–1775 Predvikin eli Preiviikin kylään ja 1777 Pänäsiin eli Pietniemeen. Lähde: Kalmbergin kartta vuodelta 1855, muokkaukset kirjoittajan.

vaikuttimet ei ole tiedossa. Ehkä jonkinlaisista matka-avustajista ja tukijoukoista uuteen ympäristöön oli Nordströmin kannalta kysymys.

Holmbergit asuvat Toukarissa 29.1.1775 asti. Loppuaikana 1774 löytyy merkintä myös Porin Preiviikistä, missä he olivat osan vuotta. Mukana ovat pojat Jacob, Michael ja Anders. Tyttäret Catharina ja Helena puuttuvat edelleen. He ovat varmaan piikomassa jossakin mutta syntymäaikojen epätäsmällisyys tekee löytämisen vaikeaksi.

Pänäs eli Pietniemi, Holmbergin torppa

Vuoden 1777 alusta Holmbergit ovat Porin maalaiskunnan Pänäsissä, nykyinen Pietniemi. Tänne Holmbergit asettuvat. Pojista Jacob on jo lähtenyt omille teilleen; häntä ei Pänäsin rippikirjoista löydy.

Holmbergin ammatiksi on uusissa asuinpaikoissa merkitty ”karjapaimen”. Vaikka kyseessä on tuohon aikaan tärkeä ammatti, joka vaati hyvää kuntoakin, ei se oikein riitä pitkän muuttomatkan perusteeksi. Avoimeksi jää kysymys minkälaisin ehdoin matkaan lähdettiin ja miksi Toukariin ei jääty pysyvästi.

Tytär Helena tulee joukkoon 1782 ja hänellä on mukanaan avioton tytär Ulrica, joka on syntynyt 1781. Lapsen syntymäpaikka on jäänyt hämärän peittoon. Helenan syntymäajaksi on, jälleen kai muistitiedon mukaan merkitty 1758 kun tarkka aika oli 14.1.1758. Tässä vaiheessa näyttää siltä, että tytär Caisa on kadonnut kokonaan. Hänestä ei ole matkan varrelta saatu ainoatakaan varmaa vihjettä.

Henricistä tulee 63-vuotiaana torppari ilmeisesti kesällä 1784 (Porin maaseurakunnan

RK 1783–1788). Loputkin pojat ovat lähteneet omille teilleen ja äiti Maria Gabrielintytär kuolee 21.8.1787. Helena ja Ulrica ovat vielä perheen mukana. Sitten 1789 rippikirjassa torpassa onkin vain vanha Holmberg ja tyttärentytär Ulrica. Oliko äiti-Helna kuollut? Meni jonkinmoinen aika löytää vastaus: Hän on kirjoilla Pänäsin rusthollissa (nyk. Vanhakartano), missä on piikana. Etäisyys perheen torpasta työpaikkaan on vain kilometri, joten kaikki vähät vapaa-ajat voi viettää Ulrican luona. Helena menee myös naimisiin. Sulhanen on Pänäs Gårdin renkivouti Maths Mårtensson ja 1789–1794 RK:ssa mainitaan myös toinen tytär Maja-Stina.

Vuoden 1789 rippikirja on mielenkiintoinen. Siinä on Holmbergille merkitty toinenkin torppa nimeltään Rajala. Siellä on torpparina Henric Henriksson ja renkinä Henrik Johansson.

Seuraavassa rippikirjassa 1795 torppa, jossa on pitkään ollut torppari Henrik Holmberg saa nyt ajankohtaan nähden harvinaisella tavalla isäntänsä mukaan nimen Holmberg. Yleensähän isäntä otti käyttöön paikkakunnalla tunnetun tilan nimen. Torppaa isännöi aluksi Henrik uuden vaimonsa Hedvig Marcusdotterin kanssa. Heidät vihittiin 29.5.1795, jolloin sulhanen oli 74-vuotias. Morsian on syntynyt 1753, siis 32 vuotta miestään nuorempi. Myös Rajalan torppa on edelleen olemassa.

Hombergin torpan maat luetellaan tarkkaan Pietniemen jakokirjassa: Holmbergin pelto, niitty, haka ja torpan tontti. Alueen koko on yli 6 tynnyrialaa eli n. 3 hehtaaria. Holmberg-nimistä taloa ei Pietniemessä ollut.

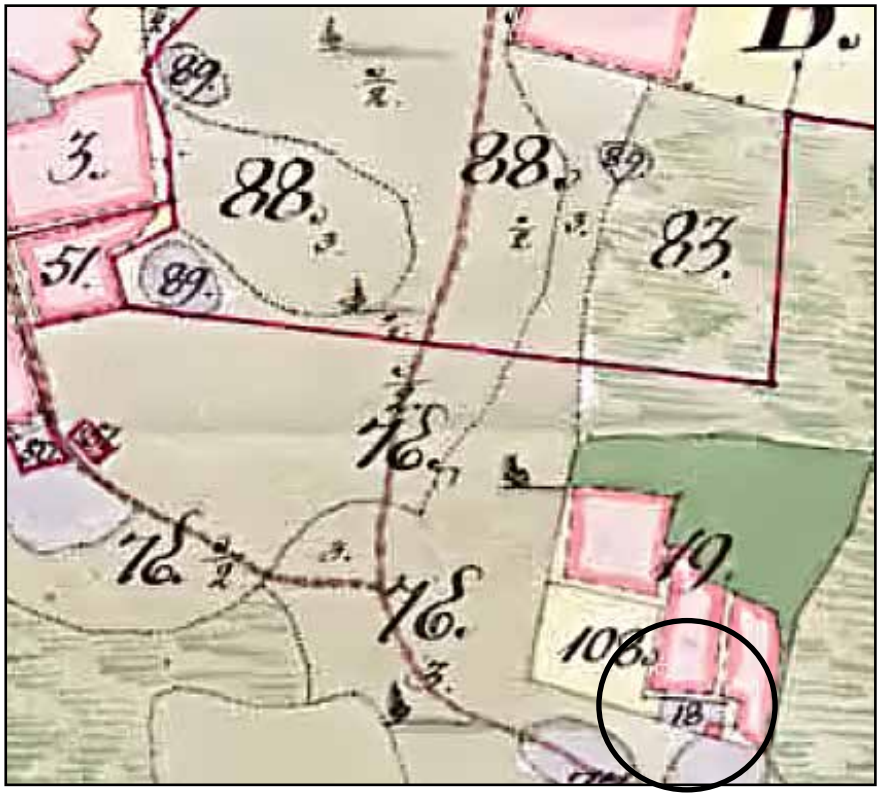

Ote Pietniemen rusthollin isojakokartasta vuodelta 1795. Oikealla alhaalla Holmbergin torpan alue. Torpparakennusten (18) tarkka paikka jää avoimeksi.

Jaossa oli kysymys Pietniemen rajojen määrittelystä sekä Pänäs Gårdin tilusten jaosta jalosukuisten veljesten ja luutnanttien Carl Ludvig ja Carl Gustaf Lagermarck kesken.

Henrik ja Hedvig elävät yhdessä 86-vuotiaan Henricin kuolemaan asti 9.2.1808. Rippikirjaan on kummankin ahertajan nimen kohdalle tehty merkintä Fri, Vapaa. Vaikka kyse lienee henkiveron maksusta, kirjoittaja kuvittelee sillä tässä olleen jotakin laajempaakin merkitystä.

Vahvistuksena edelliselle Holmbergin tila saa Henrikin kuoleman jälkeen 1809 rippikirjassa uuden nimen Södergård. Nimi ei kuitenkaan lopulta syrjäytä Holmberg-nimeä vaan se otetaan uudelleen käyttöön seuraavassa RK:ssa. Tilalla on vuosien kuluessa useita maanvuokraajia, torppareista ei puhuta, ja lopulta tila autioituu 1834 kun viimeinen LB Henric Farén muuttaa perheineen Kokemäelle.

Tuhoutuneet kirkonkirjat

Jorma Lappalainen

Sukututkija törmää aina silloin tällöin ongelmaan, että tutkittavan seurakunnan kirkonkirjoista osa on tuhoutunut. Tuhoutumisia on tyypillisesti tapahtunut sodissa tai tulipaloissa. Osmo Durchmanin mukaan 1800-luvulta on tiedossa yhteensä 117 suurpaloa, joista 47 pappilan, 53 kirkon ja 17 kellotapulin täysituhoutumista. Kalajoen ja Kauhajoen kirkot sekä Närpiön, Sottungan ja Kumlingen pappilat tuhoutuivat vuosien 1808–1809 sodassa. Itämaisen sodan aikana vuonna 1855 paloi tykkitulesta Suomenlinnan kirkko. Myöhemmin julkaisemassaan täydennyksessä Durchman kertoo, että mainittujen seurakuntien lisäksi kärsivät myös Keuruun, Leppävirran, Lokalahden, Saloisten, Vaasan ja Velkuan pappilat tai kirkot vaurioita sodassa vuonna 1808. 1900-luvulla 1930-luvun alkuun mennessä oli Durchmanin mukaan jo tiedossa 71 pappilan (31, joista 7 kappalaisen virkataloa ja 1 vt. kirkkoherran asunto), kirkon (33, niistä 5 rukoushuonetta) ja kellotapulin (7) suurpalot. Näistä vapaussodassa oli poltettu 19 kirkkoa, pappilaa ja tapulia. Vapaussodassa 1918 joutuivat väkivallan alaisiksi Heinolan maaseurakunnan, Karkun, Kosken H.l., Lavian, Leppävirran, Punkalaitumen, Suodenniemen ja Taipalsaaren kirkolliset rakennukset, mutta ne eivät kuitenkaan palaneet; siitä huolimatta osa asiakirjoista tuhoutui.

Joissakin seurakunnissa tuho on ollut valitettavasti hyvin laajaa. Esimerkkinä on Savitaipale. Pappilan palossa (murhapoltto) 13.2.1905 tuhoutui koko arkisto, muun muassa historiakirjat vuodesta 1740, myös rippikirjat vuodesta 1800, lastenkirjat vuodesta 1818, tilikirjat vuodesta 1793 ja kirkonkokousten pöytäkirjat vuodesta 1789. Pappila arkistoineen ja kirkko tuhoutuivat jälleen vapaussodassa 24.4.1918. Niinpä Anssi K onkin avannut Suku Forumiin Savitaipaleen tutkijoille avuksi erittäin hyödyllisen ketjun nimeltään ”Savitaipaleen tutkijoille lähteitä” (http://suku.genealogia.fi/showthread.php?t=28028).

Kirkonkirjoja on myös joskus hävinnyt muulla tavoin kuin sotien ja palojen vuoksi. Esimerkkinä on tapaus Piippolan seurakunnasta. Ollessaan matkalla lukukinkerille Tavastkengän eli ’Hämeenkengän’ kylään vt. saarnaaja Erik Ganander joutui vuonna 1798 kerran maantiellä riitaan majuri Possenin kanssa ja korvasi majurin antaman iskun niin tuntuvasti, että tämä meni tainnoksiin. Luullen tappaneensa majurin Ganander lähti pakoon kirkonkirjat mukanaan Pietariin, missä sitten oleskeli kirjailijana 3 vuotta. Vihdoin saatuaan tietää, että Possen vielä oli elossa, palasi hän kotimaahan palvellen pappina eri seurakunnissa (Muhoksessa, Paavolassa ja Kempeleessä, k. 1815). Mutta kirkonkirjat hävisivät Pietarin tielle ja ovat mainitulta ajalta vieläkin hukassa.

Tarkempia tietoja kirkonkirjojen tuhoutumisista löytyy Osmo Durchmanin Genos-lehdessä julkaistuista artikkeleista ja myös Hiski-tietokannasta kunkin seurakunnan kohdalta.

Jos tuhoutuminen koskee vain osaa kirkonkirjoista ja varsinkin vain lyhyttä jaksoa, se ei ole välttämättä ylipääsemätön ongelma sukututkimukselle, paitsi jos jakson aikana on tapahtunut tutkittavan elämän kannalta tärkeitä tapahtumia (syntymät, kuolemat, vihkimiset, muutot jne.) Esimerkiksi esi-isäni Lauri Lappalaisen (s. 1766) kohdalla on pulma, ovatko hänen lapsensa saadut ensimmäisen vaimon Cecilia Kervisen vai toisen vaimon Walborg Hälin kanssa?

Pulma johtuu siitä, että Iisalmen maaseurakunnan kirkonkirjoista puuttuu aikaväli 1790–1804 Suomen sodan aikaisten tapahtumien vuoksi. Sodan aikana vuosina 1808–1809 venäläiset särkivät kirkon muutamia ovia ja ikkunoita, ottivat polttopuiksi kellotapulin ovia, portaita ja lattiaa sekä kirkkomaan koko aitauksen. Seitsemän pappilan rakennuksista oli käytetty niinikään polttopuiksi, päärakennus kuitenkin säästyi, mutta rippi- ja historiakirjat vuosilta 1790–1804 hävisivät. Tuo aikaväli oli hyvin merkitykselli-

nen Lauri Lappalaisen elämässä, koska tuon ajanjakson aikana syntyivät hänen lapsensa, ensimmäinen vaimo kuoli ja hän muutti Hernejärveltä Varpasen kylään ostettuaan sieltä vuoden 1803 lopussa Aatamilan tilan Adam Bergmanilta ja Kristiina Haloselta.

Emil Lappalainen on puuttuvien kirkonkirjojen vuoksi todennut 1980-luvulla kirjoittamassaan Lappalaisia koskevassa sukukirjassa, ettei voida varmasti tietää kumpi vaimo on lasten äiti. Hän päätyy pitämään lapsia kirkonkirjamerkintöjen mukaan Walborg Hälin lapsina. Ei kuitenkaan käy ilmi, mitä merkintöjä hän tarkoittaa. Hän on voinut tarkoittaa lastenkirjaa vuosilta 1790–1826, joka on Hernejärven kohdalta merkinnöiltään sekava ja hämäävä. Varpasen kohdalla lastenkirjassa kolme nuorinta lasta on merkitty Lauri Lappalaisen ja Walborg Hälin lapsiksi, mutta merkintä on luultavasti tehty heidän vihkimisensä (vuonna 1806) jälkeen. Samassa lastenkirjassa Hernejärven kohdalla mainitaan Laurin vaimona Cecilia Kervinen ja että Lauri on muuttanut lapsineen Varpaselle ja asuu siellä nykyisen vaimonsa Walborg Hälin kanssa. Luultavasti tämäkin muuttomerkintä on tehty lasten syntymien jälkeen, mutta merkinnästä ei käy ilmi, milloin se on tehty.

Lauri Lappalaisen lapset olivat syntyneet seuraavasti (myöhempien rippikirjojen mukaan): Paavo (Påhl) 1790, Lauri (Lars) 1792, Margareta 1795, Juliana 1797 ja Leena Caisa 1801. Kaikki lapset ovat syntyneet lastenkirjan mukaan Hernejärvellä. Ei tiedetä milloin Cecilia Kervinen kuoli. Rippikirjassa on merkitty Cecilialle kirkossa ehtoollisella käyntimerkintöjä vuosille 1790–1793, jolloin lapsia syntyi.

Kun kirkonkirjoja puuttuu, on mahdollista yrittää paikata tietopuutteita muiden asiakirjojen avulla. Näitä ovat muun muassa henkikirjat ja tuomiokirjat. Minä olen käyttänyt apuna tämän asian selvittämiseksi kansallisarkistossa säilytettäviä henkikirjoja, joita löytyy myös tuolta kirkonkirjoista puuttuvalta ajanjaksolta. Henkikirjan mukaan Laurilla oli vaimo vielä vuonna 1802, mutta ei enää vuoden 1805 henkikirjassa, eli Cecilia on kuollut todennäköisesti vuosien 1803–1804 välisenä aikana. Lauri ja Walborg vihittiin vasta 13.7.1806 Varpasessa. Walborg on vielä vuoden 1805 rippikirjassa merkitty vanhempiensa perheeseen Sälevälle. Lapsia ei ole missään merkitty aviottomiksi eikä Walborgille ole merkitty ripityksiä aviottomien lasten synnyttämisestä, eli lapset eivät voi olla Walborgin. Lasten äidin täytyy siis olla Cecilia Kervinen.

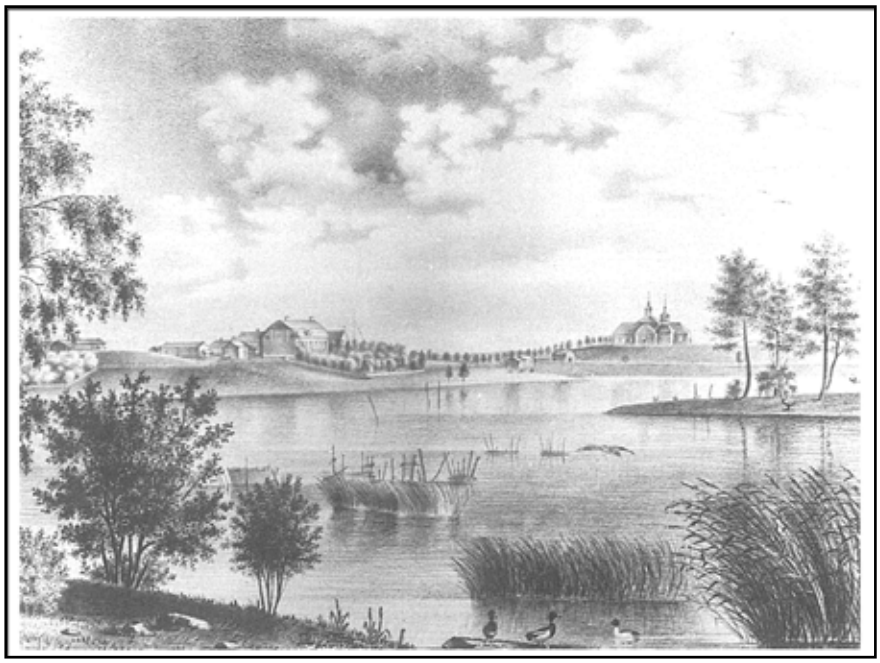

Iisalmen pappila ja kirkko. Magnus von Wrightin piirros vuodelta 1840.

Lähteet:

O. Durchman: Kirkonarkistojen tuhoutumiset, sekä täydennys II. Genos 3(1932)

O. Durchman: Kirkonarkistojen tuhoutumiset. Täydennys VII. Genos 6(1935)

Emil Lappalainen: Lappalaiset - Rautaparrat - Partaset. Sukuhistoria. Antin Paino, Kuo-pio 1988. 224 s.

Iisalmen maaseurakunnan kirkonkirjat. Kansallisarkisto. Digitaaliarkisto.

Iisalmen kihlakunnan henkikirjat. SSHY. Läänin- ja voudintilejä. Savon ja Karjalan lääni. 1794–1808.

Aleksiina Kotiranta

Paavojuha Klementjeff

En koskaan tavannut isoäitiäni, joka kuoli 1938 oltuaan leskenä Pavel Klementjeffin (Paavo Kotiranta) jälkeen kymmenkunta vuotta. Jostain syystä aloin kiinnostua taustastani palatessani pitkältä ulkomaankomennukselta kotiin ja pestasin jo edesmenneen virtolaisen tutkija Matti Kankaanpään selvittämään polveutumistani Fredrika Pirttimäen ja Kustaa Tyrkön tyttärestä. Jäljet johtivat Visuvedelle mutta nykyisen tietoni valossa, se on vasta asian yksi puoli: mummuni juuret ovat ”siellä täällä ja jossain muualla”. Samalla matkalla on selvinnyt, että vanhemmillani Aleksi Kotirannalla ja Elsa Saarelalla oli yhteinen esi-isä Kangasalan Suoraman kylän Nikkilän talon neljäs tiedetty isäntä Simo, joka käyttämäni lähteen mukaan syntyi ennen vuotta 1546. Se on aika ilmeistä, koska hänen pojanpoikansa kurulainen Tuomas Laurinpoika Keihäsjärvi syntyi 1550! Tuomas oli isäni - ja hänen veljensä Erkki Laurinpoika Savo äitini esi-isä. Tuomaksen jälkeläinen Brita nai vaskivetisen Sipi Nojosen; sillä on muutaman sadan vuoden kuluttua oma merkityksensä!

Toukokuun 27. päivänä 1870 syntyneen Aleksiinan osalta Keihäsjärvi-linja jatkuu miehen puolelta pitkälle 1700-lukuun, jolloin 18.05.1728 syntynyt Valpuri Heikintytär Keihäsjärvi nai ensin Yrjö Ranta-Riekkolan ja lyhyeksi jääneen avioliiton jälkeen ruotusotilas Jooseppi Eerikinpoika Krutmanin (Luomajärven). Yrjön kanssa saamansa lapsen lisäksi Valpuri synnyttää vielä kuusi muuta tytärtä. Näistä Aune naidaan Virtain ja Kurun rajoilla sijainneeseen Puntaseen, jossa Valpuri kuolee vasta 1819.

Silloisilla rajamailla sijainneessa Riuttaskorvessa on monta sukulaistaloa! Eri avioliittojen myötä 1500-luvulta alkaen Aleksiinan geeneihin tulee äidin puolelta Lannettan, Kovetun, Pusun, Vesan, Kärppälän, Karjulan, Suutarilan, Kurun ja Keihäslahden sukujen geenejä - muun muassa. Joukkoon mahtuu joku ruovetinenkin!

Aunen puoliso Heikki Juhonpoika on äitinsä kautta vanhaa kurulaista Kovetun sukua. Leena Heikintytär ottaa miehekseen Antti Antinpoika Isoviidan ja heidän kuudesta lapsestaan 1811 syntyneestä Pirkko Antintyttärestä tulee Pirttimäen emäntä Virtain Vaskivedelle tai Havangalle, kumpikin kylä mainitaan talon paikaksi. Antti Heikinpoika Pirrtimäen kanssa saadusta yhdeksästä lapsesta on esikoinen, 14.09.1833 syntynyt Fredrika mummuni Aleksiinan äiti. Fredrikan ensimmäinen ja perimätiedon mukaan pahansisuinen mies kuoli appensa ampumana. Uusi aviomies, Kustaa Tyrkkö oli kuutisen vuotta Fredrikaa nuorempi ”puusniekka” eli kotivävy. Kun ensimmäisestä avioliitosta syntynyt poika tuli Pirttimäen isännäksi, pariskunta osti Väli-Havangan talon ja sukunimi muuttui sen myötä Havangaksi.

Pirrtimäkisten kanssa en ole koskaan kuullut seurustellun! Neljän tien risteyksessä sijainneen ja nyttemmin puretun talon isäni osoitti aina siitä ohi ajettaessa, mutta itse asiassa aika läheisestä sukulaisuudesta ei koskaan muistini mukaan puhuttu, vaikka isäntä oli Aleksiinan velipuoli ja hänen lapsensa isäni serkkuja siis. Voi olla makeaa jälkiviisastelua olettaa pakkolähdön (?) Pirttimäestä olleen traumaattinen kokemus nykyistä termiä käyttääkseni. Talonhan oli Fredrika perinyt, mutta avioliitossa omistus siirtyi miehelle ja ajan myötä vanhimmalle pojalle.

Muutamat hänen jälkeläisensä mahdollistavat nykyisin kesämökkeilyni Virroilla!

Äitinsä Fredriikan puolelta Aleksiina oli vahvasti yläsatakuntalaisten talollisten ja kruunun torppareiden, Muroleen kalastajien, upseerien palkkatilojen lampuotien ja ruotusotilaiden jälkeläinen. Avioliitot solmittiin pääsääntöisesti turvallisten (?) ja tuttujen Riuttaskorven asukkaiden kesken. Luokkamatkasta (klassresa) ei ole jälkeäkään! Siitä on enemmän näyttöä Kustaan taustassa, olkoonkin, että matka ei aina ollut ylöspäin, ei edes samas-

sa sosiaaliluokassa pysymistä. Toki yhteys muutamaan suomalaiseen, jopa vapaaherralliseen aatelissukuun on fakta, mutta kyseessä ovat yhteisestä esivanhemmasta haarautuvat linjat.

Ei aatelinen, mutta ”yhteiskunnallisesti vaikuttava” oli Messukylään ja Tammerkosken rannoille jo ennen 1400-lukua asettunut Vainisten mahtisuku. Sen jäsenet olivat monessa polvessa aikalaistensa ”nokkamiehiä” ja joidenkin 1800-luvun kansallisromanttisen kritiikittömien tulkintojen mukaan suoraan Väinämöisen jälkeläisiä! Vainisia on lautamiehinä, talonpoikina ja nimismiehinä. Ahneus ja omanvoiton tavoittelu koitui kuitenkin suvun tuhoksi 1600-luvulla, jolloin suku tiettävästi sammui. Messukylän nimismiehenä ainakin vuonna 1540 toiminut Olof Vaininen oli 1595 syntyneen ja Ruoveden Kauttuun Matti Hannunpojan kanssa avioituneen Marketan isoisoisä. Matti Hannunpojan isä oli yksi Ruoveden kappalaisista, - taas - Johannes Jacobi Ring, joka oli ostanut tilan edeltäjänsä leskeltä. Perinnön jaossa tila jakautui Kautuksi ja Yli-Kautuksi. Marketta ja Matti olivat Valpuri Yli-Kautun isovanhemmat. Matti Kautusta tuli ajan myötä rusthollari, jahtivouti, kuudennus- ja vaaltiopäivämies.

Vainisten perimään sekoittuu Valpurin avioliiton myötä paitsi Johannes Ringin myös alunperin Lempäälässä, sittemmin Ruoveden Huopionniemessä eläneiden Honkojen geenejä. Ruotsinkielistä nimeä en löydä, mutta tulostetussa dokumentissa on ammatiksi merkitty soldat. Parin sukupolven päästä solmitaan heidän lapsenlapsensa Kirsti i Isokarjun ja Heikki Joosepinpoika Keihäsjärven avioliitto. Suoraman Nikkilän Simokin vaikuttaa taustalla!

Aleksiinan ollessa Fredriikan, äitinsä kautta etupäässä kurulais-virtolainen, saa hän isänsä Kustaa Tyrkön taustoista reippaasti kirjavamman geenistön niin paikallisesti kuin ”säädyllisesti”! Eri haarojen kautta Tyrkköjen sukuun on tullut esivanhempia 1400-luvun Helsingin pitäjästä, Lohjalta ja Ylöjärveltä, 1500-luvun ilmajokisia ja ähtäriläisiä sukuja. Falunista tuli Vaasaan Fahlanderina tunnettu kauppiassuku, joka elää edelleen mutta toisen nimisenä. Perimässä on annos Savosta Virroille muuttanutta väkeä, raumalais-naantalilaisia oppineita, Ruoveden pappeja ja siltavouteja. Joku ruotusotilas on täälläkin kuten Suutarilan/Suutarin sukuun syntynyt Yrjö Heikinpoika, sotilasnimeltään Frifelt. Hänen pojantyttärestään Saarasta tulee Kaapo Juhonpoika Ranta-Tyrkön vaimo.

Voisiko tämä ”mischmasch” olla syynä isoäitini kauniiseen ulkonäköön ja taiteelliseen osaamiseen, joka sitten periytyi myös lapsille eri tavoin seuraaviinkin sukupolviin. Kaikki Aleksiinan ja Paavon lapset olivat musikaalisesti lahjakkaita; sekin on periytynyt. Muistan epämääräisesti psykologian opettajani perustelleen lahjakkuuksien syntyä erilaisten kulttuurien kohdatessa; siitähän uhtualainen isoisäni ja ”virtolainen” mummuni ovat oiva esimerkki?

Tyrkköjä tunnetaan jo1500-luvulta Kustaa Vaasan isäntäluetteloiden ansiosta. Moni suvun jäsenistä on toiminut lautamiehenä ja jäänyt ”kirjoihin” sen ansiosta. Mukaan mahtuu joku kestikievarin pitäjä, mutta sotilaita en ole löytänyt. Niitähän tulee muita teitä sekä Fredrikan että Kustaan taustaan. Suku on AINA elänyt Vaskivedellä, jossa sen oletetusti ensimmäinen tunnettu edustaja oli piispan lampuoti Tyrgils. Ehdotonta dokumenttia 1400-luvun asujasta ei ole, tietystikään, mutta aika monessa polvessa näyttää kulkeneen etunimi Torkkeli kuten vielä, ennen v. 1615 syntyneellä Torkkeli Pentinpoika Tyrköllä. Nimenä Tyrkkö säilyi ajan tavan mukaan, vaikka kotivävyjen mukaan se olisi voinut olla vaikka Clementsson!

Lohjan pitäjän Nummen kylän Paakkalan/Pakkalan isännistä on ensimmäisenä dokumentoitu Per Henriksson Frosterus, jonka syntymäajaksi arvioidaan vuosi 1452., mutta ei ole tietoa, mistä ruotsalais-latinalainen nimi on peräisin. Ehkä talonnimi Paakkala/Pakkala kuitenkin viittaa pakkaseen (frost), jolloin se sopii kovin hyvin käännettäväksi. Nimen perusteella voi kuitenkin olettaa, että Per on saanut kouluoppia tai hänellä on ollut jonkinlainen yhteiskunnallinen asema ja sen perusteella nimi on ”hienontunut”. Todistettua sen sijaan on, että Erik Frosteruksesta, Perin pojanpojasta tulee pappissuvun ensimmäinen edustaja, joka toimi Kalajoella kappalaisena ja Hailuodon kirkkoherrana.

Erik nai Vaasaan Falunista muuttaneen Matias Fahlanderin tyttären Katarinan. Avioliitosta syntyy neljä papiksi vihittävää poikaa, joista Henrik Eriksson perheineen päätyy Hailuodosta Ruoveden kirkkoherraksi ja kuolee 1648. Hänen poikansa Hen-

rik toimii isänsä jälkeen aluksi Hailuodossa mutta jostain syystä joutuu erotetuksi ainakin väliaikaisesti. Hän saa kuitenkin työnsä takaisin ja vaikuttaa ensin jossain tehtävässä Ähtärissä ja sitten Virtain kappalaisena 1651 – 1659. Sitten Tuomiokapituli nimittää hänet Ruoveden kappalaiseksi., vaikka seurakuntalaiset vastustivat virkaan panoa. Syytä siihen en ole löytänyt. Mitähän tietoja Hailuodosta oli Ruovedelle tihkunut! Riitelyiden jälkeen Henrik saa sentään Ruoveden kappelien kirkkoherruuden ja kuolee 09.07. 1682.

Fahlandereista tulee kaksi suomalaista aatelissukua: Wasastjernat ja Tigerstedtit. Frosterusten jälkeläisistä ainakin kaksi on taiteilijaa: leskeksi jäänyt Alexandra Såltin (o.s. Frosterus) keskittyy kirkkotaiteeseen ja opettamiseen. Hänen alttaritaulunsa on sekä Virtain että kotipitäjäni Lavian kirkossa. Hanna Frosterus-Segerstråle oli ennen kaikkea muotokuvamaalari ja harmonisen perhe-elämän kuvaaja.

Ähtärissä syntyvät Henrikin ja Gertrud Sigfridsdotterin kaksoispojat Karl ja Erik, joista Erik jatkaa suvun pappislinjaa, Karlista tulee naimakaupan kautta Ähtärin Hankolan talon isäntä, jonka pojantytär, noin v. 1700 syntynyt Vappu Frosterus nai virtolaisen Martti Tuomaanpoika Pylkäksen. Tuomas Martinpojan tytär, 18.02. 1744 syntynyt Maria Tuomaantytär puolestaan avioituu Matti Mikonpoika Nojosen kanssa, jonka juurissa on niin virtolaisia Herrasia kuin Savosta tulleita Härkösiä ja Marttisia. Kurun Keihäslahtiin ja sitä kautta Kangasalan Suoraman Nikkilän Simoonkin on yhteys!!! Vaskivedellä Tyrköt ja Nojoset elävät naapureina, ja niin Frosterustenkin perimä sekoittuu vähitellen Tyrkköjen geeneihin, kun 25.02. 1771 syntynyt Maria Matintytär Nojonen avioituu ensin Aleksanteri Jaakonpoika Tyrkön ja tämän kuoltua Matti Matinpoika Tyrkön kanssa. Aika moinen ”keitos” senkin suvun puolella on valmiina!

Michael Iwari eli noin 1530–1569 välisenä aikana. Hän ehti opiskella Wittenbergissä Lutherin ja Melanchtonin ”uutta uskontoa” ja päätyi vähitellen Naantalin (Vallis Gratiae) kirkkoherraksi. Kiistelty arvoitus on, miksi hänen poikansa on tunnettu sekä sukunimellä Raumensis että työpaikan mukaan Michael Michaeli Valleniuksena. Poika seurasi siis isäänsä virassa, nai vain patronyymiltä tunnetun Gertrud Eerikinyttären ja sai hänen kanssaan useita lapsia. Näiden jälkeläisten kahdesta haarasta polveutuvat papilliset Valleniukset, joihin Vesilahden Heikkilän rustholliin emännäksi naitu Kristina Michaelsdotter kuuluu, ja aateliset Walleen – ja Wallensköld-suvut. Kristinan ja Matti Mikonpoika Heikkilän noin v. 1620 syntynyt tytär Kaisa avioitui Ruoveden Kekkosen emännäksi. Juho Heikinpoika Kekkonen kuolee 1657 jälkeen mutta ennen vuotta 1660, jolloin Kaisa on jo uusissa naimisissa Ruoveden kirkkoherra Johannes Böökin pojan, siltavouti Johanin kanssa. Tästä avioliitosta syntyi Liisa Juhontytär Böök, sittemmin Korpula

Johan ei kaiketi osoittanut lukuhaluja, koska hänet mainitaan sekä pappilan voutina että Kekkosen siltavoutina. Työhön liittyviin velvollisuuksiin Johan suhtautui kevyehkösti, niin että käräjäoikeus päätyi tutkimaan hänen laiminlyöntejään ja totesi asian käsittelyssä, ettei Johan ollut osaamiseltaan aivan terävimmästä päästä (”Johan Böök är salig”)!

Liisa avioituu kymmenkunta vuotta nuoremman Heikki Matinpoika Korpulaisen/Korpulan kanssa. Parin vuoden välein pariskunnalle syntyy seitsemän lasta, joista 07.12. 1697 syntynyt Anna päätyy Ruoveden Rajalahden emännäksi. Rajalahtea isännöi Ketarinien sotilas- ja virkamiessuku ainakin 1600-luvun puolivälistä alkaen. Sotilassukutausta oli i myös talon emännällä, 1670 – 06.06. 1755 eläneellä Kaarina Juhontytär Colomannalla (Kolman). Ensimmäisen miehen, Thomas Böökin kuoltua Kaarina nai Reko Heikinpoika Rajalahden. Avioliitosta 07.12. 1705 syntynyt Kustaa Rekonpoika saa Kaarina Juhontyttären kanssa kuusi lasta. Visuvetinen Matti Juhonpoika Ylistalo avioituu Maria Kustaantyttären kanssa.

On todennäköisesti puhdasta legendaa mutta Visuveden historian mukaan faktaa, että Ylistalon olisivat aikoinaan perustaneet pirkkalaiset Kurkoilan suvun metsästäjät takamailleen. Keskiajalla tunnetut Kurkoilat olivat Hyryjen ja sitä kautta Kotirantojen esi-isiä ¬– ehkä! ”Luovasti” historiaa tulkitseva, maantieteeseen ja asutushistoriaan perustuva näyttö tukee väitettä! Kirjallisia todisteita sen sijaan on Ylistalon/Visuveden yhteydestä Lempäälän Rikala-sukuun, jonka ensimmäinen tunnettu edustaja oli 1495 syntynyt Erkki Heikinpoika. Hänen poikansa Tunnetaan Lauri Erkinpoika Visuvetenä. Talon nimenä vaihtelee Visuvesi/Ylis-

talo aika pitkään. Matti Kankaanpään tekemän tutkimuksen mukaan Visuvesi jakautui Ylis- ja Alistaloksi. Sama suku niitä kuitenkin isännöi.

Matin ja Marian esikoinen Matti Matinpoika päätyy isännäksi Vaskiveden Tyrkköön ja nai Maria Matintytär Nojosen. Avioliitosta syntyy 04.09.1806 Mooses Matinpoika Ranta-Tyrkkö. Hänen poikansa, alle parikymppinen Kustaa menee naimisiin leskeksi jääneen Fredrika Pirttimäen kanssa ja Aleksiina syntyy kahdeksasta lapsesta viidentenä 27.05. 1870.

Mooses Matinpoika Ranta-Tyrkön pojan Kustaa Mooseksenpojan ”perintönä” Frosterukset, Kahmat, Böökit, Ringit, Valleniukset, Visuvedet, Pylkäkset, Rajalahdet, Heikkilät, Rikalat yhtyvät Aleksiinassa hänen äitinsä esivanhempiin. Niitäkin riittää: Isoviidat, Vainiset, Iso-karjut, Laurilat, Vesat, Puntaset, Lannetat, Kovetut, Luomajärvet, Nikkilät, Pusut. Jossain haarassa on Krutman, Frifelt, Strang, Kolman, ….

Hämeenkyrön miesten sotahistoriaa 1900-luvulta

Jouni Koskela

Minulta on aina silloin tällöin kysytty, miksi olen kiinnostunut sotahistoriasta. Vastaukseni on, että kiinnostus on lähtenyt syntymäkodistani ja läheisistä ihmisistä. Kiinnostukseni alkamisen olen ajoittanut vuoteen 1965, jolloin menin kansakouluun. Silloin ymmärsin, kuka meidän suvussamme oli puheissa paljon esiintynyt ”Kalle-vainaa”. Hän oli setäni Kalle Yli-Koskela, joka kaatui jatkosodan alkuvaiheissa 1.8.1941 Simpeleen Pajarinmäen taisteluissa jalkaväkirykmentti 36:n (JR 36) sotilaana.

Samaan ikävaiheeseen liittyy myös muistikuvani saunan lauteilla isäni kanssa. Hän näytti oikeaa olkavarttaan, mistä pieni kranaatinsirpale oli työntymässä ulos nahan läpi. Isäni oli haavoittunut samassa taistelussa, missä hänen veljensä kaatui. Noihin aikoihin myös leikeissäni oli isäni pieni vihreäkantinen Aseveljien

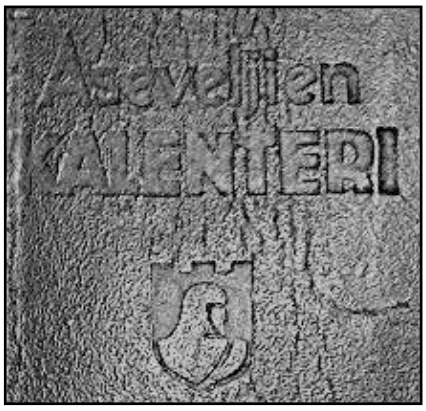

kalenteri vuodelta 1944. Tuona historiaamme jääneenä merkittävänä vuonna oli kersantti Niilo Koskela kalenterissaan pitänyt sotapäiväkirjaa.

Kalenterissa olevat merkinnät kertovat niin taisteluista Karjalan kannaksella kuin kaatuneista aseveljistä ja taistelujen päättymisestä aselepoon, mutta myös marraskuun lopulla siviiliin pääsystä viiden sotavuoden jälkeen. Pikkupoikana en ymmärtänyt tuon kalenterin arvoa. Löysin sen lähes 50 vuotta myöhemmin syntymäkotini vintiltä. Isäni oli ollut silloin kuolleena jo 24 vuotta. Tuon kalenterin avulla sukelsin niin hänen elämäänsä kuin Suomen ja hämeenkyröläisten sotahistoriaan. Sykähdyttävää oli huomata, miten ”ase vaihtui lapioon” niin reserviin päässeen kersantin omassa elämässä kuin yhteisten asioiden hoitamisessa.

Viime sotiemme osalta löytää paljon tietoa kiertämällä sankarihaudoilla, osallistumalla sotahistorian matkoille sekä selvittämällä erilaisia sota-ajan lyhenteitä ja koodeja sekä organisaatioita. Arkistoidut sotapäiväkirjat antavat paljon tietoa taisteluista. Sotahistorian kirjallisuutta erilaisine matrikkeleineen on hyvin saatavilla. Sotapolku.fi-sivusto ja sen facebook-sivu on nykyisin hyvä tietolähde niin sotapolkuihin kuin kaikkiin kaatuneisiin ja sivustolle lisättyihin muihin sotilaisiin (jutun kirjoitushetkellä määrä oli 114447). Kirjautumalla ja rekisteröitymällä palvelun käyttäjäksi voi sinne lisätä viime sotiemme sotilaiden tietoja.

Hämeenkyröläisten sotapolut talvi- ja jatkosodissa

Omista ja lähisukulaisten pöytälaatikoista ja vinttikomeroista jatkoin tutkimuksia isäni sotilaspassin, kirjeiden, korttien, valokuvien ja kunniamerkkien avulla sekä setäni koti- ja arkistotietojen avulla. Hämeenkyröläisten sotatien 1939–1945 kertoo hyvin Hämeenkyrön sotaveteraanien perinnekirja ”Kotikontujen tienoita tervehtien”. Hämeenkyröläisten osalta oli tarpeen tutkia ensin talvisodan JR 17 (myöhemmin JR 7) sotapolku ja Summan taistelut. Jatkosodan osalta vastaavasti JR 36:n ja JR 57:n sotapolut Karjalan kannaksella. Ne johtivat vielä Lapin sotaan syksyllä 1944.

Talvisodassa Karjalan kannaksella Summassa Suomen armeija puolusti urhoollisesti ankarissa ja puutteellisissa olosuhteissa asemiaan helmikuun 1940 puoleen väliin asti. Peräytymisen myötä JR 7 kävi viimeiset

Summan miehet Viipurissa 1940

taistelut ennen rauhaa Viipurin kaupungissa. Sodan loppumisen myötä Viipurissa otetussa kuvassa, joka on julkaistu ainakin kahdessa sotahistorian teoksessa, on valokuva neljästä Summan taistelijasta, joista hämeenkyröläisten komppanianpäällikkö Aulis Poussa on nimeltä kuvateksteissä mainittu. Yksi kuvassa oleva on isäni. Kahdesta muusta tiedän toisen olevan Aki Antila. Yksi on vielä tunnistamatta.

Jatkosodassa hämeenkyröläisten kohtalon paikka oli Simpeleen Pajarinmäki heinä-elokuun vaihteessa 1941. Niiltä kohdin eversti Niilo Hersalon komentama 15. divisioona hyökkäsi yli Moskovan rauhan rajan, joka oli melko sama kuin nykyinen valtakunnan raja. Omien laskelmieni mukaan muutaman päivän aikana tuolla alueella, missä siis setänikin kaatui, hämeenkyröläisiä kaatui 57 (eivät siis kaikki yhdessä taistelussa). Kaikkiaan hämeenkyröläisiä kaatui 284 sodissamme 1939–1945 (Hämeenkyrön veteraanien perinnekirjan sankarivainajien luettelon mukaan).

Tutkimukseni Hämeenkyrön metsäkaartilaisista

Samaan aikaan, kun jatkosodan rintamalla kaatui runsaasti hämeenkyröläisiä, pakoili Hämeenkyrön metsissä useita kymmeniä metsäkaartilaisia. Tästä tuli minulle monivuotinen tutkimuksen aihe, joka vei minut usein Kansallisarkistoon ja Turun maakunta-arkistoon. Tässä työssä sain paljon henkilöiden jäljitysapua vaimoni sisarelta, sukututkija Marja-Leena Viilolta.

Tutkin useita kymmeniä sotilaskantakortteja, Hämeenkyrön ja lähipitäjien nimismiespiirien rikosilmoituksia ja kuulustelupöytäkirjoja sekä Etelä-Satakunnan suojeluskuntapiirin kenttäoikeuden ja muiden oikeusistuimien tuomiokirjoja.

Hämeenkyrössä oli kesäkuun lopulla 1941 60 rintamakarkuria. He olivat siis sellaisia, joista osa oli käynyt liikekannallepanossa, mutta pakenivat sen jälkeen ennen rintamalle lähtöä, osa ei mennyt lainkaan liikekannallepanopaikalle. Pääosin syy oli poliittinen. Lähes kaikki olivat olleet kommunistisen peitejärjestön Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran (SNS) jäseniä. Nykyisellä Pirkanmaalla toinen vastaavanlainen pitäjä oli Ruovesi, missä oli samoin selvä kytkentä silloisen SNS:n jäsenyyteen ja metsäkaartilaisuuteen.

Ryhdyin tutkimaan syntymäkotini läheisyydessä Mouhijärven puolella pitäjien pienen rajajoen (Kyröjoki) läheisyydessä tapahtunutta metsäkaartilaisuudesta johtunutta traagista kiinniottoa. Syrjäisen Huhtalan

torpan saunassa oli piilotellut neljä aseistautunutta hämeenkyröläistä karkuria puolen vuoden ajan. 27.4.1942 tapahtuneessa kiinniottotilanteessa syntyi taistelu, missä kuoli kaksi metsäkaartilaista, haavoittui yksi poliisimies ja yksi metsäkaartilainen.

Kaiken kaikkiaan metsäkaartilaisuus vaati Hämeenkyrössä kotirintamalla 10 kuolonuhria, joista yksi oli Erillisen Sotapoliisiosaston Liikkuvan komennuskunnan päällikkö, kapteeni Oiva Lepistö, jonka kotipaikka oli Sahalahti. Ruovedellä kiinniotot eivät aiheuttaneet kuolonuhreja.

Hämeenkyrön alkuperäisistä 60 metsäkaartilaisesta 8 kuoli kotirintamalla, 48 sai tuomion kenttäoikeudessa. Heistä 14 valitti sotaylioikeuteen. Neljä ei jäänyt lainkaan kiinni koko jatkosodan aikana. Heistä yksi oli kapteeni Lepistön surmaaja. Olen kirjoittanut aiheesta vuonna 2017 ilmestyneen kirjan ”Ovat unehen vaipuneet kaikki”.

Tutkiessani viime sotien metsäkaartilaisuutta tein myös useita henkilöhaastatteluja. Sain apua siitä, että Aamulehti julkaisi aiheesta kirjoittamani jutun noin vuotta ennen kirjani ilmestymistä. Sitä kautta löytyi useita, joita sain haastatella, ja sain heiltä omakohtaista tietoa.

Taatamme valkoisten hevosmiehinä Tampereen taisteluissa 1918

Parin viime vuoden ajan olen tutkinut vuoden 1918 ja edellisvuoden tapahtumia Hämeenkyrössä ja lähiympäristössä. Saamani aikalaislähdemateriaali on niukkaa, mutta arkistomateriaalia on paljon olemassa. Itse olen tutkinut aineistoja Kansallisarkistossa ja Kansan arkistossa. Työväen arkistossa en ole vielä ehtinyt käymään.

Hämeenkyrö oli talvella 1918 punaisten vallassa. Maaliskuun 14.–24. päivinä käytiin sodan kulun kannalta merkittävät Mannanmäen (Kyröskosken) taistelut. Kun F.E. Sillanpään sanoja lainaten ”rinta puhkes”, niin punaiset pakenivat ja pitäjä tuli valkoisten haltuun. Tällä oli suuri merkitys edessä olleille Tampereen taisteluille.

Valkoisten Satakunnan ryhmän komentaja ruotsalaiseversti Ernst Linder täydensi joukkojaan Hämeenkyrössä ja järjestytti kutsunnat. Kohti Tamperetta tarvittiin runsaasti hevosia ja hevosmiehiä. Yhdessä päivässä Hämeenkyröstä saatiin kokoon 504 hevosmiestä hevosineen ja rekineen. Joukossa olivat myös äitini isä Vihtori Pirttijärvi ja vaimoni isän isä Iivari Viilo. Taatamme olivat hoitaneet erilaisia vapaussodan hevoskuljetuksia Pyhäjärven jääreittien kautta Raholan kartanosta, joka oli tuolloin Pirkkalaa, nykyisin Länsi-Tamperetta. Heidän vapaussotaan osallistumisensa osalta olen täysin suvussa kulkeneen suullisen tiedon varassa.

Tutkiessani Kansallisarkistossa Hämeenkyrön suojeluskunnan asiakirjoja löytyi niiden välistä syntymäkotikulmani Kai-

pion ja Kuustenlatvan suojelusvartiostojen yhteisen kokouksen pöytäkirja. Hämeenkyrössä oli yhteensä 16 suojelusvartiostoa, mutta muita niiden pöytäkirjoja en löytänyt.

Kaksi päivää sen jälkeen, kun senaatti oli antanut luotettaville valkoisille luvan hakea vaarattomina pidettyjä punaisia vankileireiltä, kokoontui 30.6.1918 Kaipion kansakoululla 23 kylän miestä. He olivat koulun opettaja Artturi Rajala, koulun johtokunnan puheenjohtaja Mikko Mäkinen ja talojen isäntiä. Kokouksessa kyläläiset listasivat 14 vangin nimet, joista 11 oli Lahdessa ja kolme Hämeenlinnassa. Hakemiseen piti saada lisäksi Hämeenkyrön suojeluskunnan esikunnan lupa. Olen nimittänyt tuon listan Rajalan-Mäkisen listaksi. Olen sen julkaissut vuonna 2019 ilmestyneessä kirjassani ”Kun Kaipiossa elettiin Rajaloiden aikaa…”

Tämä oli selkeä sovinnon ja uuden alun toimenpide läntisen Hämeenkyrön kylissä. Vangeista yhdeksän pääsi valtiorikosoikeuden päätöksen jälkeen vapaaksi, yhden tuomio oli pidempi, kolme ehti kuolla ennen vapauttamista, yhden tietoja en ole pystynyt seuraamaan (sukunimi oli Virtanen).

Yhden hämeenkyröläisen punavangin tarina

Yksi noista punavangeista, joka pääsi Lahden vankileiriltä vapauteen 17.7.1918, oli torpan poika Väinö Juusela, josta myöhemmin tuli maalaisliittolainen isäntä. Hän oli naimissa äitini tädin Hilta Pirttijärven kanssa, mutta jäi jo nuorena leskeksi ja meni toisen kerran naimisiin ensimmäisen puolisonsa äitipuolen kanssa. Tästä on suvussamme riittänyt paljon juttua.

Koskaan ei kuitenkaan puhuttu siitä, että Väinö oli ollut punavankina. Sain siitä todisteen sekä tuosta suojelusvartiostojen pöytäkirjasta että valtiorikosoikeuden 71. osaston päätöksestä sekä lisäksi yhden haastatteluvarmistuksen.

Lapsena ja nuorena usein istuin Väinö Juuselan tuvassa. Olisinpa osannut kysyä häneltä pakenemisesta Hämeenkyröstä, kiinnijäämisestä Hollolan Vesalassa, Hennalan vankileiristä, kuulusteluista, tuomiosta, kotiinpaluusta, työväenaatteesta luopumisesta jne.

Klenbergien yhtymäkohta Hämeenkyröön

Klenbergien kuuluisa sotilassuku liittyy myös Hämeenkyröön. Vuonna 1913 pitäjän eläinlääkäriksi oli valittu Gotthelm Klenberg. Talvella 1918 hän liittyi valkoiseen armeijaan eversti Linderin joukkoihin, ja toimi sitten pitäjän vapauttamisen jälkeen komendanttina ja suojeluskunnan varapäällikkönä. 8.8.1918 tuolloin vielä poikamies, hevostohtoriksi tituleerattu, Klenberg siirtyi Hämeenkyröstä Mikkeliin 3. divisioonan eläinlääkäriksi.

Klenbergistä tuli Suomen ensimmäinen eläinlääkintäkenraalimajuri. Hänen molemmat poikansa seurasivat isänsä jälkiä. Kontra-amiraali Bo Klenberg toimi merivoimien komentajana vuosina 1977–1978. Viime elokuussa edesmennyt amiraali Jan Klenberg toimi Suomen puolustusvoimien komentajana vuosina 1990–1994. Vuosina 1980–1983 hän toimi merivoimien komentajana. Poikien isoisä oli ollut aikanaan merikapteeni.

Jouni Koskela, edunvalvontapäällikkö, HN, HM, Pirkanmaan Maanpuolustusyhdistyksen puheenjohtaja

Jutussa käytetyt lähteet:

Omat lähteet:
Niilo Koskelan Aseveljien kalenteri 1944 ja muu sotaan liittyvä jäämistö, Kalle Yli-Koskelan sotaan liittyvä jäämistö, omista kirjoistani vuonna 2017 ilmestynyt ”Ovat unehen vaipuneet kaikki” (Kyröstieto ay) ja vuonna 2019 ilmestynyt ”Kun Kaipiossa elettiin Rajaloiden aikaa…” (Kyröstieto ay)

Muu kirjallisuus:
Kotikontujen tienoita tervehtien, Hämeenkyröläiset sotavuosina 1939-1945, Hämeenkyrön veteraanien perinnekirja, 2002
Summan tarina, Jussi Jalonen, SKS, 2017
Unohdettu rykmentti, JR 36:n tie Simpeleeltä Laatokalle loppukesällä 1941, Erkki Aaltonen, Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisu XCV, 2017

Kansallisarkistossa ja Kansan arkistossa sotiemme 1918-1945 Hämeenkyröön liittyvää aineistoa

Sotapolku.fi -sivusto ja sen facebook-sivu

Lempäälän Kuljun kartanon omistajia vuoteen 1910

Eeva Anero

Kuljun kartano sijaitsee vanhan Tampere–Lempäälä maantien varrella. Sen tonttialue kohoaa loivasti alavasta ympäristöstä. Rakennusryhmän ja puiston takana on ikivanha helaavalkeakallio. Maantien toisella puolella, jokirannassa, on vetinen syvänne eli kulju, jossa pikkupojat ennen luistelivat.

Kartano muodostetaan

Ruotsi-Suomi oli sotien tähden tullut riippuvaiseksi aatelista. Sen täytyi korvata aatelin tekemät palvelukset ja vakuuttautua sen jatkuvasta sodankannatuksesta. Koska valtiolla oli rahapula, se alkoi luovuttaa läänityksiä ja lahjoituksia, joilta aateliset saivat talonpoikien verot kannettavakseen. Tällainen läänitys oli Kuljun kylästä annettu vuonna 1629 Carl Sigfridinpojan leskelle elinajaksi. Läänitys käsitti Nikkilän, Lujalan, Jussilan, Annalan ja Mäkelän tilat.

Vaikka läänitetyt tai lahjoitetut tilat olivat palautuneet kruunulle saajan kuoltua tai viimeistään isossa reduktiossa, muodostettiin jostain syystä kerran luovutetuista taloista myöhemmässä vaiheessa usein kartanoita. Näin tapahtui Kuljussakin.

Kuljun kartano perustettiin vuonna 1670 yhdistetyistä Lujalan ja Jussilan tiloista, myöhemmin siihen liitettiin multakin taloja Kuljusta. Kartanon muodostaja oli kruununvouti Erik Spoof.

Spoof-suku

Sikäli kuin tiedetään, Spoofien suku on täysin suomalainen, tosin sen vanhimmat vaiheet ovat vielä selvittämättä. 1600-luvun jälkipuoliskolta tunnetaan Turun linnan muonakirjuri, myöhemmin Ylisen Satakunnan henkikirjuri Mats Erikinpoika Spoof. Hänen kaikki kolme poikaansa, Erik, Juhana ja Jonas asettuivat asumaan Lempäälään. Erik oli aikaisemmin mainittu Kuljun omistaja. Tila säilyi hänen jälkeläisillään vuoteen 1723. Kukkolan kartanon hän hankki vuonna 1678. Se kuului hänen suvulleen aina vuoteen 1800.

Erikin jälkeläiset omistivat jonkin aikaa myös Näppilän (Laurilan) rusthollia Hemmilän kylässä, Juhana aateloitiin Spofvenhielm-nimellä. Hän osti Lempäälän Sotavallan asuinkartanokseen. Juhanalla ei ollut lapsia, joten aateloitu haara päättyi häneen. Jonas puolestaan osti Lempäälästä Ihamaan rusthollin, Hänellä oli ainoastaan tyttäriä, joten Spoof-nimi ei hänenkään kohdallaan jatkunut.

Kansanomaisesti tunnetuin suvun jäsen oli maanmittari, nimismies ja selvityskomissaari Matias Spoofin poika Kaarle Juhana. Hän oli syntynyt 23.3.1773 Paltamossa, jossa isä oli virkamiehenä, Vuonna 1778 Kaarlen ollessa 5-vuotias perhe palasi takaisin Lempäälään, jossa isä otti haltuunsa sukukartanonsa Kukkolan. Mieheksi varttuttuaan Kaarle Juhana osallistui vuosien 1788–1790 ja 1807 sotiin, mutta kuuluisaksi hän tuli vasta 1808–09 sodasta Vääpeli Ruuth ja kersantti Spoof tuhosivat silloin sisseineen venäläisten varastoja ja kuormastoja Ylä-Satakunnassa. Venäläiset nimittivät heitä ”kenraali Spuffiksi ja amiraali Ruthiksi”.

Petter Johan Austrell

Taloustirehtööri Petter Johan Austrell piti Kuljun kartanoa Spoof-suvun jälkeen vuoteen 1760. Hän toimi myös Lempäälän kirkonisäntänä. Mainittakoon huvittavana yksityiskohtana, että hän oli tätä virkaa hoitaessaan saanut tehtäväkseen hankkia Turusta mustan, kultakirjaimisen messukasukan. Kun kasukka tuli perille, kirkonmiehet huomasivat hämmästykseksi, että Austrell oli teettänyt siihen vuosiluvun tilalle omat ja vaimonsa nimikirjaimet. Austrell ei saanut maksamaansa hintaa pois, ennen kuin nimikirjaimet oli vaihdettu vuosilu-

kuun.

Austrell Oli myös Tammerkosken Säterin omistajan, monimiljoonikko Claes Detloffsson Barsin palveluksessa ja tämän kuoltua hänen alaikäisten perillistensä holhoojan, Sotavallan omistajan Mårten Segercrantzin apulaisena.

Granfelt-suku

Austrellien jälkeen Kuljua pitivät vuosina 1767–1809 hänen tyttärensä Anna Christina ja tämän puoliso luutnantti Krister Axel Granfelt, jonka suku polveutui turkulaisesta Berend Eerikinpojasta. Lempäälän historia kertoo Krister Axel Granfeltista, että hänen omaisuutensa oli viidenneksi arvokkain Lempäälässä vuonna 1800-tehdyn tutkimuksen mukaan. Kuljun edellä olivat Lastunen, Tolvila, Innilä ja Viiala.

Tila siirtyi nyt edellisen isännän pojalle, taloustirehtööri Adam Granfeltille, joka omisti myös Kukkolan. Granfeltiä mainitaan ominaisuuksiltaan kyvykkääksi, tarmokkaaksi, uudistushaluiseksi ja taloudelliseksi. Ostettuaan Niemen kartanon Kalvolasta Adam Granfelt siirtyi pois Lempäälän kuvioista.

Perimätietoa

Gösta Palander on kertonut perimätietona seuraavaa: Kuljun kartanoon kuului ennen myös Höytämöisestä itään pistävä pitkä ja kapea Merunlahti ympäristöineen. Granfelt rakennutti paaluaidan Merunlahden kapeikon poikki. Aidan keskelle jätettiin aukko, johon sidottiin verkko. Torpparit lähtivät soutamaan lahden perästä ja samalla hätistivät verkkoon kaloja. Paaluaidan jätteitä on ollut pitkään Merunlahden pohjassa.

Mainittakoon, että Granfelt-suku omisti paitsi Kuljua ja Kukkolaa, myös Lastusta ja Sotavaltaa sekä silloin Lempäälään kuulunutta Viialan kartanoa.

Palander-suku

Granfeltien jälkeen Kulju oli 1829–1938 talonpoikaisella Antti Matinpojalla. Häneltä sen osti kihlakunnantuomari Fredrik Vilhelm Palander. Hänen sukunsa polveutuu Axelius Theodoricista, Keuruun kirkkoherrasta.

Varsinaisen kunnallisen merkkihenkilön Lempäälä sai F V. Palanderin pojasta Knut Viktor Palanderista (13.2.1828–25.10.1915). Hän omisti Kuljua vuodesta 1852 noin vuoteen 1900. Tultuaan kunnallislautakunnan esimieheksi vuonna 1866 Palander joutui järjestämään uudistettua kunnallishallintoa Lempäälässä. Tästä lähtien kuntakokouksella oli päätösvalta ja kunnallislautakunnalla toimeenpanovalta, entiset pitäjänkokoukset poistettiin.

Kuntakokouksen puheenjohtajana Palander toimi vuodesta 1872 lähtien yhteensä 12 vuoden aikana.

Nälkävuosien aikana 1867–1868 K. V. Palander oli myös kunnan viljamakasiinin hoitajana. Kunnallisia tehtäviä suorittaessaan hän kirjoitti pöytäkirjatkin itse, vaikka hänen suomen kielen taitonsa olikin heikonlaista.

Vuodet 1866 ja 1867 kaikki kunnan virkoihin valitut olivat toimineet palkatta. Koska työ oli ollut poikkeuksellisen rasittavaa nälkävuosien tähden, esimies Knut Palander ja kunnallislautakunnan jäsenet pyysivät 1868 pientä palkkiota vaivoistaan. Siihen kuntakokous ei suostunut, ei edes matkakuluja korvattu. Myöhemmin kuitenkin kunta joutui maksamaan Palanderille 525 markkaa kirjurin apurahaa kuvernöörin määräyksestä.

Knut Palanderia on pidettävä myös säästöpankkiajatuksen toteuttajana Lempäälässä. Varsin mielenkiintoinen on säästöpankin yhteyteen suunniteltu ns. elinkasvilaitos, jota voidaan verrata nykyiseen kansaneläkelaitokseen. Ajatus ei käytännössä toteutunut, vaikka säännöt oli jo hyväksytty.

Palander perusti 1881

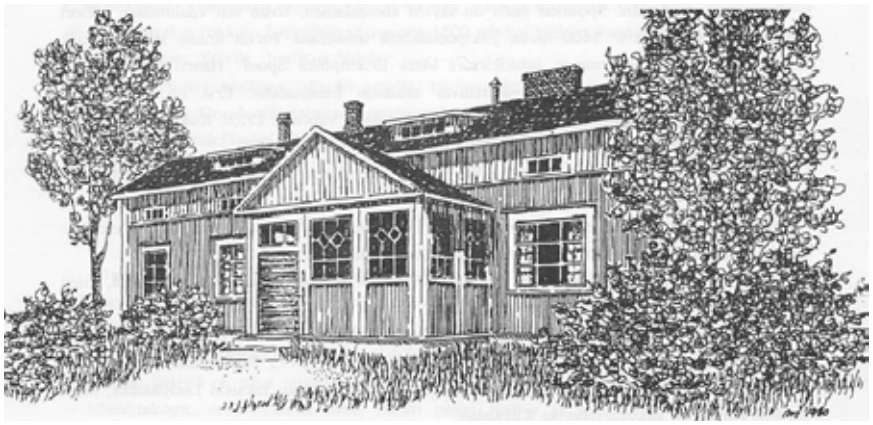

Kuljun kartanon päärakennus entisessä asussaan.
Piirt. Minna Soukka.

alustalaistensa lapsille koulun, joka toimi Kuljun kartanoon liitetyn Puskiaisten tilan päärakennuksessa. Knut Palanderin poika, Nils Palander, omisti Kuljun kartanoa vuoteen 1910, jolloin tila myytiin suvun ulkopuolelle. Nils Palander tuli vuoden 1925 alusta kunnallislautakunnan esimieheksi ja hoiti tätä tehtävää aina vuoden 1945 loppuun. Varsinkin sota-ajan vuoksi hänellä oli usein suunnaton työtaakka.

Kuljun kartanon päärakennuksen runko on 1700–1800 lukujen vaihteesta. Rakennuksessa nykyisin olevat siivet on tehty vasta sotien jälkeen silloisen omistajan teollisuusneuvos Rosa Salmelinin toimesta.

Artikkeli on julkaistu Orpanassa vuonna 1993.

Lähteet:

Valtionarkisto 7277
Matti Koittola: Spoof-suku
Ilma Orkamo: Claes D. Bars
Kirsti Arajärvi: Lempäälän historia
Säästöpankki 1875–1950
E.A. Aaltio: Lempäälän kunnallishistoria
E.W. Palander: Släkten Palander
Herrgårdar i Finland sekä Suomen kartanot ja suurtilat
Haastattelut

Sampolan sukututkimuspäivä - Isien ja isoisien salaisuudet

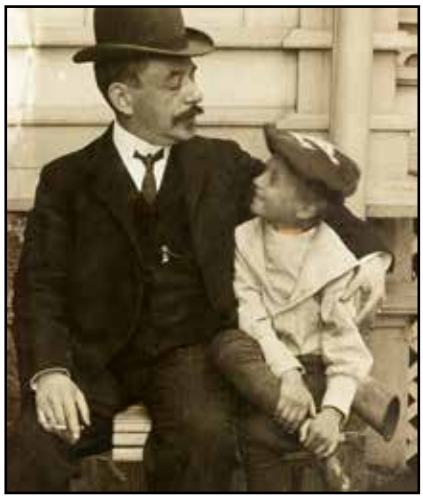

Sampolan sukututkimuspäivä järjestetään lauantaina 23.1.2021 klo 11-16 Sampolan juhlasalissa osoitteessa Sammonkatu 2, Tampere.

Tilaisuudessa on tallentava kameravalvonta. Luentoja voi seurata myös verkon välityksellä. Mikäli koronatilanne edellyttää, järjestetään tilaisuus kokonaan verkkovälitteisesti. Katso lisätietoja netistä osoitteessa tamsuku.fi

Esitelmissä pohditaan, miten DNA ja sukututkimus auttavat tuntemattomien isien etsinnässä.

Kokemuksistaan kertovat Ira Vihreälehto ja Juha Vuorela. Lisäksi Tuomas Hoppu kertoo Tampereen vankileireistä.

Isä ja poika kuva Helsingin kaupunginmuseo.

Yhteistyössä Tampereen seudun sukututkimusseura ja Tampereen seudun työväenopisto.

TAMPEREEN SEUDUN SUKUTUTKIMUSSEURA ry 1979

TAMPEREEN SEUDUN TYÖVÄENOPISTO

Kevätkausi 2021

Tampereen seudun sukututkimusseuran kaikille avoimet kokoontumiset ovat Kulttuuritalo Laikussa osoitteessa Keskustori 4, Tampere. Seuran kirjasto on kokoontumisiltoina avoinna Laikun 3. kerroksen Mäkelän kabinetissa klo 17–18. Esitelmät pidetään Laikun 2. kerroksen luentosalissa klo 18.00–20.00 Laikun pohjoispuolen oven hissillä pääsee suoraan toiseen ja kolmanteen kerrokseen.

Tamsuvun esitelmä- ja muissa tilaisuuksissa noudatetaan viranomaisten antamia ohjeita terveysturvallisuudesta. Tarkempia tietoja vierailusta Laikussa löydät laikku.fi nettisivuilta. Hyvä käsihygienia ja riittävät turvavälit ovat kaikille tärkeitä. Oireisena ei saa tulla paikalle. Maskin käyttöä edellytetään kaikissa tilaisuuksissa.

Lehden painoon mennessä tiedossa olleet alustajat ja aiheet ovat alla olevassa taulukossa. Täydentyviä tietoja voit katsoa Tamsuvun netistä osoitteessa www.tamsuku.fi.

Tiistaina 19.1.2021 klo 18.00 Luentosali 2 krs
Tiina Miettinen: ”Älkää katkaisko talonomistajien sarjaa” Jalmari Finne ja sukututkimus

Lauantai 23.1.2021 klo 11-16.
Sampolan sukututkimuspäivä. Katso ohjelma viereisellä sivulla.

Tiistaina 2.2.2021 klo 18.00 Luentosali 2 krs
Juha Vuorela: esittelyssä Omat Juuret

Tiistaina 16.2.2021 klo 18.00 Luentosali 2 krs
Mervi Kaarninen Koulunkäynti Suomessa

Tiistaina 2.3.2021 klo 18.00 Luentosali 2 krs
Vuosikokous, missä käsitellään sääntömääräiset asiat ja Raija Kannisto: Kirjalija Lempi Jääskeläinen

Tiistaina 16.3.2021 klo 18.00 Luentosali 2 krs
Jorma Lappalainen: Tampereen Kiinanmuurin ja Kalevan historiaa

Tiistaina 30.3.2021 klo 18.00 Luentosali 2 krs
Markku Uusitalo: Sahalahdelta Ruotsin hoviin

Tiistaina 13.4.2021 klo 18.00
Uusien ja vanhojen jäsenten ilta

Kevätretki toukokuussa kävellen tamperelaiselle hautausmaalle

Opastettu kiertokäynti, missä kerrotaan Tampereen vanhoista suvuista ja haudoista.
Kohde päätetään talven aikana. Katso tarkemmat tiedot tamsuku.fi

Tampereen seudun sukututkimusseuran vuosikokous

pidetään tiistaina 2.3.2021 klo 18.00 alkaen Kulttuuritalo Laikun luentosalissa. Kokouksessa käsitellään vuosikokoukselle kuuluvat sääntömääräiset asiat. Halllitus.

Orpana 1/2021
Sisällysluettelo

2 Tamsuvun yhteystiedot

3 Puheenjohtajan palsta

4 Kangasalan Leivistä vai Sääksmäen Uskilasta

13 Mäntsä ja Mänttä – suvun ja talon vaiheita

17 Holmbergin torppa Porin Pänäsissä

22 Tuhoutuneet kirkonkirjat

24 Aleksiina Kotiranta

28 Hämeenkyrön miesten sotahistoriaa

32 Lempäälän Kuljun kartanon omistajia

34 Sampolapäivä 23.1.2021

35 Kevään 2021 tapahtumat

36 Sisällysluettelo

17

